

D 11

1 Inledning

1.1 *Vad som har föranlett ärendet*

Revisorsnämnden (RN) har mottagit en anmälan från Finansinspektionen. Anmälan riktas mot det registrerade revisionsbolaget KPMG AB (KPMG) och auktoriserade revisorn Johan Dyrefors, som är verksam inom KPMG.¹ Anmälan avser revisionerna för räkenskapsåren 2008 och 2009 i HQ Bank AB (HQ Bank) och ska ses mot bakgrund av Finansinspektionens beslut den 28 augusti 2010 att återkalla HQ Banks tillstånd att driva bankrörelse m.m.

KPMG var för de aktuella räkenskapsåren vald revisor i HQ Bank. Huvudansvarig revisor för revisionsuppdraget var Johan Dyrefors. HQ Bank ingick i en koncern vars moderbolag var det börsnoterade bolaget HQ AB. Även i detta bolag var KPMG vald revisor och Johan Dyrefors huvudansvarig revisor.

Med anledning av Finansinspektionens anmälan har RN öppnat detta disciplinärende.

HQ AB har under ärendets handläggning anmält att bolaget ställer sig bakom Finansinspektionens anmälan.

1.2 *Handläggningen av ärendet*

RN har gjort en vidare utredning än vad som direkt föranleds av anmälan. Sålunda har utredningen omfattat Johan Dyrefors revisioner i både HQ AB och HQ Bank, för båda de aktuella räkenskapsåren. Vidare har RN:s granskning av hans revisionsarbete inte begränsats till de delar som berörs av anmälan utan även omfattat övriga delar av de aktuella revisionsuppdragen.

RN har förelagt Johan Dyrefors att yttra sig över Finansinspektionens anmälan och redogöra för hur han har genomfört sina revisioner av HQ AB och HQ Bank, med särskilt fokus på frågan om bankens värderingsprinciper för finansiella instrument innehavda för handel.

Johan Dyrefors har den 4 februari 2011 kommit in med ett omfattande skriftligt yttrande. Finansinspektionen har kommenterat Johan Dyrefors yttrande i ett eget yttrande den 4 april 2011. HQ AB har gett in ett yttrande i vilket Johan Dyrefors yttrande kommenteras.² Johan Dyrefors har därefter kommit in med ett antal kompletterande yttranden, bl.a. ett bemötande av Finansinspektionens kommentarer. Han har även åberopat ett utlåtande av den 29 maj 2011 av professorerna Clas Bergström och Jan Ericsson. HQ AB har därefter gett in *dels* ytterligare yttranden, *dels* ett utlåtande av den 25 augusti 2011 av professorerna Walter Schuster och Lars Östman *och dels* ett utlåtande av den 29 augusti 2011 av Evert Carlsson.

Utöver de skriftliga inlagorna i ärendet har RN:s utredning till stor del bestått i en genomgång av revisionsdokumentationen för både HQ AB och HQ Bank, avseende båda de aktuella

¹ RN har denna dag beslutat att avskriva ärendet avseende KPMG AB (dnr 2011-890).

² HQ AB har i huvudsak anfört synpunkter beträffande värderingen av tradingportföljen vid utgången av år 2009, resultatredovisningen, lämnade upplysningar i årsredovisningen för år 2009 samt vissa brister som enligt HQ AB har förekommit i förvaltningsrevisionen.

räkenskapsåren. Under utredningen har RN:s handläggare haft ett möte med Finansinspektionen och ett antal möten med Johan Dyrefors.

Johan Dyrefors har personligen företrätt inför RN:s tillsynsnämnd vid nämndens sammanträde den 8 juli 2011 och har då redogjort för sin syn på några av de i ärendet aktuella frågorna.

1.3 Beslutets disposition

RN har under utredningen av ärendet tagit del av ett omfattande och detaljerat material. Detta har påverkat omfattningen av detta beslut. För att underlätta läsningen lämnas här en beskrivning av beslutets disposition.

I avsnitt 2 redovisas utgångspunkterna för RN:s bedömning. I delavsnitt 2.1 klargörs ramarna för RN:s prövning. Där presenteras bl.a. de frågor som RN har bedömt behöver prövas för att Johan Dyrefors revisionsinsats ska kunna bedömas. För att förstå ramarna för RN:s prövning är det också viktigt att känna till ansvarsfördelningen mellan ett aktiebolags olika bolagsorgan. I delavsnitt 2.2 ges därför en beskrivning av revisorns ansvar och uppgifter.

Ärendet rör revisionen av en bank som bedrev egen handel (tradingverksamhet) med derivatinstrument. Inom sådan verksamhet förekommer ett antal speciella begrepp, varav vissa används i detta beslut. De förklaras i delavsnitt 3.1, medan delavsnitt 3.2 innehåller en beskrivning av tillämpliga redovisningsprinciper.

I avsnitt 4 redovisas den kritik mot Johan Dyrefors som Finansinspektionen har framfört. I avsnitt 5 behandlar RN de centrala frågorna kring Johan Dyrefors bedömning av HQ Banks värdering av sitt tradinglager samt bankens redovisning av s.k. dag 1-resultat. I avsnitt 6 bedöms frågan om Johan Dyrefors skyldighet att anmärka på brister i årsredovisningarna medan RN i avsnitt 7 bedömer om han i sin revision har fått kännedom om omständigheter som skulle ha föranlett honom att rapportera till Finansinspektionen. I avsnitt 8 behandlas frågan om han har följt KPMG:s gällande rutiner för kvalitetssäkring. Avsnitt 9 innehåller RN:s ställningstagande i frågan om kvaliteten i vissa delar av Johan Dyrefors revisionsdokumentation. Beslutet avslutas med en sammanfattande bedömning i avsnitt 10.

2 Utgångspunkter för RN:s bedömning

2.1 Ramarna för RN:s prövning

2.1.1 Allmänt

RN:s utredning omfattar som nämnts Johan Dyrefors revisionsinsatser i både HQ AB och HQ Bank avseende räkenskapsåren 2008 och 2009. RN har vid en allmän kvalitetsbedömning av hans revisionsinsatser kunnat konstatera att eventuella brister i revisionen av HQ AB kan hänföras till revisionen av HQ Bank. RN kommer därför i huvudsak att bedöma Johan Dyrefors revisionsinsatser i HQ Bank. Vidare har RN konstaterat att i huvudsak samma väsentliga frågor har varit aktuella vid Johan Dyrefors revisioner av de två aktuella räkenskapsåren. Med hänsyn härtill, och med beaktande av att år 2009 var det sista hela räkenskapsåret innan HQ Banks tillstånd återkallades, är RN:s bedömning i huvudsak inriktad på det året.

Det ankommer på RN att pröva om revisionen har utförts i enlighet med det regelverk som gäller för revisorers verksamhet, däribland god revisionssed (se avsnitt 2.2 nedan). Det faller utanför RN:s tillsynsuppgift att ta ställning till styrelsens och verkställande direktörens agerande

eller till redovisningens kvalitet, i vidare mån än vad som krävs för att kunna bedöma Johan Dyrefors revisionsinsatser.

RN:s granskning och analys av om en revisor har utfört sitt uppdrag i enlighet med god revisionssed bygger i hög utsträckning på en bedömning av de uppgifter som revisorn har lämnat om revisionsinsatsen. Ett centralt underlag för den prövning som RN har att göra är den dokumentation som revisorn upprättar i samband med att revisionen utförs. Revisorn ska bl.a. därför enligt god revisionssed dokumentera dels sådana förhållanden som har betydelse för att ge bevis till stöd för uttalandena i revisionsberättelsen, dels sådana förhållanden som utgör bevis för att revisionen har planerats och utförts enligt god revisionssed. Bestämmelser om dokumentation finns i 24 § revisorslagen (2001:883) och 2, 3 och 5 §§ RN:s föreskrifter om villkor för revisorers och registrerade revisionsbolags verksamhet (RNFS 2001:2). Dokumentationen ska vara tydlig och sammanställd på ett överskådligt sätt. Av dokumentationen ska bl.a. framgå hur granskningen har planerats, vilken granskning som har genomförts, vilka iakttagelser som har gjorts och vilka slutsatser som har dragits.

Av 32 § revisorslagen framgår att RN får meddela en disciplinär åtgärd om en revisor har åsidosatt sina skyldigheter som revisor. För att en disciplinär åtgärd ska kunna meddelas någon fordras att de omständigheter på vilka åtgärden grundas kan fastslås otvetydigt.³ RN har alltså bevisbördan för att omständigheterna faktiskt varit sådana att revisorn har åsidosatt sina skyldigheter. Denna bevisbörda övergår dock till stor del på revisorn i fall då fullständig dokumentation, som uppfyller de ovan angivna kraven, saknas. Om tillräcklig dokumentation saknas, måste därför revisorn kunna redogöra för sin granskning på ett sådant sätt att det vid en helhetsbedömning framstår som sannolikt att de påstådda åtgärderna har utförts och att de har haft sådan inriktning och omfattning att de har kunnat tjäna som underlag för välgrundade slutsatser. Vid denna bedömning beaktar RN bl.a. hur detaljerade uppgifter revisorn har lämnat om sina granskningsinsatser.

När RN i ett disciplinärende bedömer en revisors agerande, ska RN utgå från den situation som revisorn befann sig i, och den information som han eller hon hade tillgång till eller borde ha införskaffat, vid den tidpunkt när det ifrågasatta agerandet ägde rum. Som exempel kan nämnas att när RN prövar om en revisor hade grund för att lämna en revisionsberättelse som inte avviker från standardutformningen (en ”ren revisionsberättelse”), ska prövningen utgå från den tidpunkt då revisorn lämnade revisionsberättelsen. Händelseutvecklingen därefter har alltså ingen självständig betydelse för bedömningen av revisorns ansvar, även om den kan vara av intresse för att bedöma vilken information som han eller hon hade tillgång till eller borde ha skaffat sig när revisionsberättelsen lämnades. Det ska tilläggas att RN:s bedömning ska göras utifrån det regelverk för revision som gällde vid tidpunkten för revisorns agerande.⁴

RN har, med utgångspunkt i Finansinspektionens anmälan och med beaktande av övrigt material i ärendet, gått igenom Johan Dyrefors revisionsdokumentation. I de delar dokumentationen inte ger en tillräckligt tydlig bild av Johan Dyrefors gransknings- och rapporteringsåtgärder har RN ställt kompletterande frågor till honom. Myndigheten har sedan bedömt hans svar i enlighet med den nyss redovisade bevisbördemodellen.

2.1.2 Frågor som är föremål för RN:s prövning

Utredningen i ärendet har visat på några granskningsområden där det har krävts särskilda ställningstaganden från Johan Dyrefors sida och där hans revisionsinsatser också har ifrågasatts av Finansinspektionen. Dessa är:

³ Se Regeringsrättens avgörande RÅ 1993 ref 26. Jfr även RÅ 1989 ref 67, RÅ 1990 ref 64 och RÅ 1990 ref 108.

⁴ Jfr RÅ 1996 ref 57.

- värderingen av HQ Banks tradinglager inklusive resultatföring av s.k. dag 1-resultat,
- utformningen av årsredovisningarna, och
- frågan om rapportering till Finansinspektionen.

RN:s bedömning är i det följande i huvudsak inriktad på dessa frågeställningar.

2.2 *En revisors ansvar och uppgifter m.m.*

Ärendet rör komplexa frågor kring revisionen av ett finansiellt institut vars moderbolag var ett börsnoterat bolag. För förståelsen av de krav som ska ställas på en revisor när han eller hon utför en sådan revision finns det skäl att erinra om hur en revisors ansvar och uppgifter förhåller sig till styrelsens och den verkställande direktörens ansvar och uppgifter. Det finns också anledning att göra vissa förtydliganden om vad som krävs av en revision för att den ska anses vara utförd enligt god revisionssed.

Av 8 kap. 4 och 29 §§ aktiebolagslagen (2005:551) framgår att det är aktiebolagets styrelse och den verkställande direktören som har ansvaret för räkenskapshandlingarna och förvaltningen och för att årsredovisningen upprättas i enlighet med tillämplig lag om årsredovisning. Detta innebär att det är bolagets styrelse och verkställande direktör som ansvarar för eventuellt felaktiga tillämpningar av redovisningsreglerna med de brister i årsredovisningen som detta kan medföra. Revisorns ansvar är att granska bolagets årsredovisning och bokföring samt bolagsledningens förvaltning och att därefter uttala sig om årsredovisningen och förvaltningen på grundval av den i revisionen genomförda granskningen. Revisorn ansvarar därmed endast för eventuella brister i revisionen.

Revisionen ska vara så ingående och omfattande som god revisionssed kräver.⁵ God revisionssed är en rättslig standard som ställer krav på planeringen, bemanningen och genomförandet av uppdraget samt på revisorns rapportering och dokumentation av revisionsuppdraget. RN har tidigare uttalat att det ställs särskilt höga krav på revisorns insatser när det gäller revision i ett bolag som är noterat på en reglerad marknad. Även det förhållandet att ett bolag driver bankverksamhet har ansetts innebära förhöjda krav på revisorns insatser.⁶

Revisorn ska vid utförandet av revisionen pröva styrelsens och den verkställande direktörens tillämpning av företagets redovisningsprinciper samt bedöma de betydelsefulla uppskattningar som styrelsen och den verkställande direktören har gjort när de upprättat årsredovisningen.⁷ Revisorn ska också utvärdera den samlade informationen i årsredovisningen. Granskningen ska omfatta ett urval av underlagen för belopp och annan information i årsredovisningen. Revisorns granskning ska således inte omfatta alla enskilda redovisningsposter och underlag utan ska ske genom lämpliga stickprov. Den ska vara inriktad på att upptäcka vad som brukar benämnas *väsentliga fel*.

Revisorn ska i revisionsberättelsen uttala sig om huruvida årsredovisningen har upprättats i enlighet med tillämplig lag om årsredovisning och om den ger en rättvisande bild av bolagets resultat och ställning i enlighet med god redovisningssed i Sverige. Uttalandet ska baseras på en revision som ger hög – men inte absolut – säkerhet att årsredovisningen inte innehåller väsentliga felaktigheter. Det ska vara baserat på en rimlig grund av revisionsbevis. Det är endast

⁵ Jfr 9 kap. 3 och 31–33 §§ aktiebolagslagen. Av de i ärendet aktuella revisionsberättelserna framgår att revisionerna har utförts enligt Revisionsstandard i Sverige (RS).

⁶ Se RN:s beslut den 2 mars 2006 i ärende dnr 2005-698 och dnr 2005-699 samt den 27 januari 2009 i ärende dnr 2007-1493, referat D 5/06, D 6/06 och D 1/09 i RN:s praxis.

⁷ Se RS 709 Revisionsberättelsens utformning.

väsentliga fel som revisorn upptäcker som han eller hon är skyldig att rapportera i revisionsberättelsen. Revisorn ska däremot inte rapportera i revisionsberättelsen om sådant som endast utgör avsteg från ”best practice”. Om revisorn gör anmärkningar så att revisionsberättelsen avviker från standardutformningen (”oren revisionsberättelse”), ska även dessa vila på en rimlig grund av revisionsbevis.

I vissa fall följer det direkt av regleringen för den sektor inom vilken revisionsklienten verkar att revisorn är skyldig att rapportera särskilt till en utpekad myndighet. Exempel på sådana bestämmelser finns i lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse, som ålägger revisorer en viss rapporteringsskyldighet gentemot Finansinspektionen. Rapporteringsskyldigheten till Finansinspektionen avser förhållanden som revisorn under fullgörandet av sitt uppdrag får kännedom om. Däremot har revisorn inte någon generell skyldighet att inrikta revisionen efter en tillsynsmyndighets eller utomstående analytikers behov.

Det finns slutligen anledning att påpeka att det förhållandet att en revisor har lämnat en revisionsberättelse enligt standardutformningen (en ”ren revisionsberättelse”) inte innebär att det inte finns behov för ägare, tillsynsmyndigheter och analytiker att noga läsa och tolka informationen i årsredovisningen. Läsaren ska vara medveten om att revisorns tillstyrkanden i revisionsberättelsen inte innebär att risken för fel i ett företags finansiella rapportering är obefintlig, utan endast att den information som företaget har lämnat till omvärlden inte innehåller några väsentliga avvikelser från god redovisningssed och att den kan tjäna som utgångspunkt för en analys av företagets förhållanden. Som ovan har nämnts är ju revisorn inte skyldig att anmärka på oväsentliga fel. Läsaren ska också vara medveten om att det inte heller vid en revision som uppfyller kraven enligt god revisionssed alltid går att upptäcka alla väsentliga fel.

3 Begrepp och redovisningsprinciper

3.1 Vissa i beslutet använda begrepp

Eftersom ärendet rör revisionen av en bank som bedrev s.k. tradingverksamhet används vissa speciella begrepp som förklaras i detta avsnitt.

IFRS betecknar de redovisningsstandarder som noterade företag ska tillämpa vid upprättande av koncernredovisning. Standarderna har utfärdats av det oberoende expertorganet IASB och har antagits av EU. *IAS* betecknar standarder som ursprungligen har utfärdats av föregångaren till IASB. IAS-standarder utgör en del av IFRS-regelverket och är likvärdiga med IFRS-standarder.

HQ Bank bedrev handel med *derivat* för bankens egen räkning. Ett derivat är ett finansiellt instrument, t.ex. en option, vars värde är beroende av den framtida utvecklingen hos en underliggande tillgång, exempelvis ett visst finansiellt instrument eller en råvara. Derivathandel innebär att handel inte sker med själva tillgången, utan med kontrakt som exempelvis avser rätten att köpa en tillgång till ett visst pris i framtiden, det s.k. lösenpriset. Derivatinstrument är ofta konstruerade på ett sådant sätt att en värdeförändring hos den underliggande tillgången leder till en större värdeförändring på derivatinstrumentet och att det således uppstår en s.k. hävstångseffekt. Detta innebär att handel med derivatinstrument typiskt sett är förenad med större risk än handel direkt med den underliggande tillgången.

Ett centralt begrepp vid värdering av derivatinstrument är *volatilitet*. Begreppet ger uttryck för ett mått på hur mycket ett finansiellt instruments värde varierar över tiden, något som påverkar bl.a. bedömningen av vilken risk som är kopplad till instrumentet. Volatilitetsberäkningarna är i sin tur baserade på olika komponenter. *Historisk volatilitet* beskriver volatiliteten under en viss tidsperiod bakåt i tiden. *Implicit volatilitet* beskriver marknadens förmodan rörande den framtida

volatiliteten. *Rak volatilitet* innebär att optioner med samma underliggande instrument och löptid anses ha samma volatilitet oavsett lösenpris.

När ett finansiellt instrument första gången redovisas i en rapport över finansiell ställning och värderas med hjälp av en värderingsteknik kan ett s.k. *dag 1-resultat* uppkomma. Detta resultat kan uppkomma av olika skäl; transaktionen kan ha genomförts på villkor som avviker från de som gällde vid tidpunkten för handelns stängning, de parametrar som används i modellen kan avvika från marknadens villkor m.m.

Vid angivande av optioners värde används bl.a. begreppet "*At the money*" (ATM) i de fall där optionens lösenpris överensstämmer med det aktuella priset på den underliggande tillgången.

HQ Bank har i sin interna rapportering redovisat ett mått på skillnaden mellan framräknat värde baserat på den interna modell som banken använde och en värdering baserad på obearbetade marknadsdata. Detta mått benämndes av banken *teoretisk edge* eller enbart *edge*.

3.2 Tillämpliga redovisningsprinciper

Ett bolag som tillämpar IFRS ska redovisa sina finansiella instrument med beaktande av den internationella redovisningsrekommendationen IAS 39. Enligt IAS 39 ska finansiella tillgångar och skulder som innehås för handel redovisas till verkligt värde. IAS 39 är ett omfattande och komplicerat regelverk, som ger upphov till olika valsituationer och ett antal bedömningar som det faller på styrelsen att göra. IAS 39 är principbaserad och vissa termer som används i standarden är inte närmare definierade. Olika personer och företag kan alltså tolka begreppet något olika och var och en av dessa olika tolkningar och det därav beräknade verkliga värdet kan rymmas inom vad som är acceptabelt enligt IFRS.

I punkten 48 A i IAS 39 anges att det bästa uttrycket för verkligt värde är noterade priser på en aktiv marknad. Om marknaden för ett finansiellt instrument inte är aktiv, ska företaget ta fram det verkliga värdet genom att använda en värderingsteknik. Syftet med att använda en värderingsteknik är att fastställa vad transaktionspriset skulle ha varit vid värderingstidpunkten för en transaktion som är motiverad av sedvanliga affärsvillkor och som genomförs mellan kunniga parter som är oberoende av varandra och som har ett intresse av att transaktionen genomförs. En värderingsteknik som ofta används för värdering av derivat är beräkning av värdet med hjälp av en teoretisk modell, exempelvis Black & Scholes optionsvärderingsmodell. Modellvärdering enligt denna metod baseras på ett antal parametrar som t.ex. marknadspris för den underliggande tillgången, den underliggande tillgångens förväntade framtida volatilitet, optionens återstående löptid, optionens lösenpris samt ränta vid riskfri placering. Ett antal av dessa faktorer, exempelvis den underliggande tillgångens marknadspris, är typiskt sett objektivt konstaterbara och lätt tillgängliga. När det inte finns konstaterbara marknadsdata, kräver värderingen ett större mått av självständiga överväganden.

Vid värdering av finansiella instrument enligt IAS 39 ska man i första hand använda priser från faktiskt genomförda transaktioner i samma instrument. Instrument som handlas på en aktiv marknad ska värderas till noterade priser. I andra fall används en värderingsteknik. Om priser på transaktioner i samma instrument saknas, ska andra observerbara marknadsdata användas i så hög grad som möjligt.

Enligt IAS 39, VT 71, ska ett finansiellt instrument betraktas som att det noteras på en aktiv marknad om noterade priser med lätthet och regelbundet finns tillgängliga på en börs, hos en handlare, mäklare, branschorganisation, företag som tillhandahåller aktuell prisinformation eller tillsynsmyndighet och dessa priser representerar faktiska och regelbundet förekommande

marknadstransaktioner på affärsmässiga villkor. Vilken regelbundenhet som krävs för att marknaden ska anses vara aktiv anges inte.⁸

Resultatföringen av dag 1-resultat är inte ett led i redovisningen av värdet av tradinglagret. Det finns emellertid ett nära samband, eftersom beräkningen av ett dag 1-resultat avseende förvärvet av en viss position utgår från det värde med vilket den aktuella positionen redovisas första gången. Av IAS 39 framgår att ett dag 1-resultat får resultatföras direkt om värderingen baseras på en värderingsteknik som endast innefattar observerbara marknadsdata.⁹ När värderingen bygger på annat än observerbara marknadsdata, kräver IAS 39 att dag 1-resultatet periodiseras på lämpligt sätt och att vinsten eller förlusten redovisas endast till den del den uppkommer på grund av en förändrad faktor (inklusive tid) som marknadsaktörer skulle beakta vid fastställandet av ett pris.¹⁰

Enligt den internationella redovisningsrekommendationen IFRS 7 Finansiella instrument: Upplysningar, ska ett företag klassificera värderingar till verkligt värde genom användande av en *hierarki för verkligt värde* som speglar de indata som har använts vid värderingarna. Hierarkin ska innehålla följande tre nivåer.

- Nivå 1 – Noterade priser (ojusterade) på aktiva marknader för identiska tillgångar eller skulder
- Nivå 2 – Andra indata än de noterade priser som ingår i Nivå 1, som är observerbara för tillgången eller skulden antingen direkt (dvs. som priser) eller indirekt (dvs. härledda från priser)
- Nivå 3 – Indata för tillgången eller skulden i fråga, som inte bygger på observerbara marknadsdata

4 Finansinspektionens anmälan och yttrande

Finansinspektionen har i sin anmälan och i sitt yttrande till RN anfört bl.a. följande.

HQ Banks tradingportfölj hade övervärderats väsentligt. Felvärderingen kan beräknas till 632 mnkr per utgången av år 2009 och berodde på att banken inte använde observerbara marknadsdata i så hög grad som möjligt. Det fanns allvarliga problem i bankens interna kontroll. Detta innebar att tradingavdelningens egna värderingar till stora delar kunde ”slinka igenom” processen och sedan användas direkt i redovisningen utan att ifrågasättas på ett effektivt sätt av bankens riskfunktion. Det saknades en fastslagen metod för riskfunktionens kontroll av volatilitetsantaganden. Det fanns inte heller några metoddokument, formler eller annat material som beskrev hur bedömningen skulle ske. Riskfunktionen var inte heller oberoende och hade inte mandat att ändra volatilitetsantaganden om den ansåg att de var orimliga. I stället lyftes sådana frågor, i den mån de uppkom, till den verkställande direktören eller vice verkställande direktören. Den vice verkställande direktören var samtidigt chef för tradingavdelningen, vilket innebar en direkt intressekonflikt. Dessutom gjorde riskfunktionen inte någon oberoende värdering i egentlig mening. Det enda som riskfunktionen i praktiken försökte göra var att rimlighetsbedöma en av tradingavdelningen föreslagen värdering, inte göra en egen värdering.

HQ Banks definition av aktiv marknad innebar att banken endast behövde betrakta sina positioner som handlade på aktiv marknad om de var små i förhållande till den volym som handlats i kontraktet i fråga. Med den definitionen kunde tradingavdelningen, genom att öka sina

⁸ HQ Banks definition av begreppet aktiv marknad anges i avsnitt 5.3.3.2.

⁹ Jfr IAS 39 VT 76.

¹⁰ Jfr IAS 39 p. 43–49 ff. och VT 69–82.

positioner tillräckligt, se till att marknaden definierades som inaktiv och undvika att värderingen skedde med observerbar implicit volatilitet.

HQ Bank använde inte observerbara marknadsdata vid värderingen, trots att det fanns användbara sådana. Det är Finansinspektionens bestämda uppfattning, och i enlighet med IAS 39, p. 48 A, att observerbara marknadsdata måste användas i så stor utsträckning som möjligt även där marknaden bedöms vara inaktiv. Det ”måste anses vara av sekundär betydelse att inga eller få avslut eller transaktioner gjorts på ställda priser”. Det faktum att avslut skulle kunna ha skett räcker för att priserna måste anses ha ett mycket högt informationsvärde. I princip kan observerbara marknadsdata inte användas direkt utan de ska utvärderas och justeras för att komma så nära verkligt värde som möjligt. HQ Bank hade dock inte någon fungerande och fastställd process för att göra en sådan justering.

HQ Bank resultatförde i strid med IAS 39 det dag 1-resultat som uppkom vid omvärdering av finansiella instrument till modellvärdering. När Finansinspektionen i samband med granskningen av HQ Bank begärde in information om dag 1-resultaten och effekten av dessa på resultatet för räkenskapsåret 2009, svarade banken att den inte hade funnit någon praktiskt genomförbar metod för att ta fram informationen. Finansinspektionen har därför svårt att bedöma exakt hur väsentlig resultatpåverkan var under år 2009. Bankens hantering av dag 1-resultat öppnade emellertid en möjlighet att dölja förluster i redovisningen.

HQ Banks årsredovisning för 2009 är inte upprättad i enlighet med god redovisningssed. Informationen i årsredovisningen ger inte heller en rättvisande bild av bankens resultat och ställning. Det beror framför allt på den kraftigt övervärderade tradingportföljen och beskrivningen av riskerna i tradingverksamheten. Den felvärdering – eller åtminstone osäkerhet kring värderingen – av tradingportföljen som förelåg vid årsskiftet 2009/2010 borde utan tvekan ha rapporterats till Finansinspektionen.

Känslighetsanalysen¹¹ i not 20 i HQ Banks årsredovisning för år 2009 återspeglar inte de väsentliga riskerna i tradingportföljen, eftersom den inte tar hänsyn till optionernas olika löptid. Det saknas vidare en kvantitativ upplysning om effekten på resultatet vid en avyttring av samtliga instrument. Enligt IASB:s föreställningsram, punkt 25, förutsätts att användare av informationen i finansiella rapporter har ”rimlig kunskap om affärsverksamhet, ekonomi och redovisning” samt är beredda att ”studera informationen med rimlig noggrannhet”. I det här fallet skulle inte ens en person med expertkunskaper inom tradingverksamhet ha kunnat förstå riskerna i tradingportföljen utifrån den information som lämnats i tilläggsupplysningarna.

En revisor ska omgående rapportera till Finansinspektionen om han eller hon vid fullgörandet av sitt uppdrag i ett kreditinstitut får kännedom om förhållanden som kan utgöra en väsentlig överträdelse av de författningar som reglerar institutets verksamhet, kan påverka institutets fortsatta drift negativt eller kan leda till att revisorn avstyrker att balansräkningen eller resultaträkningen fastställs eller till anmärkning enligt bl.a. 9 kap. 33 § eller 34 § aktiebolagslagen. Vid bedömningen av om ett förhållande ska rapporteras till Finansinspektionen är enligt RevU 14 Revisorns rapporteringsskyldighet i finansiella företag m.fl., kriterierna desamma som vid bedömning av om revisorn ska lämna en erinran enligt 9 kap. 39 § aktiebolagslagen.

Johan Dyrefors var skyldig att rapportera till Finansinspektionen enligt punkten 1 i 13 kap. 10 § lagen om bank- och finansieringsrörelse, eftersom HQ Bank hade begått väsentliga överträdelser av de författningar som reglerar bankens verksamhet genom

- a. brister i rapporteringen över bankens interna kapitalutvärdering,
- b. bristande riskhantering,

¹¹ Anm. En sådan känslighetsanalys syftar till att visa vilken resultateffekten skulle bli vid en förändring av volatiliteten med en viss procentenhet.

- c. brister i den interna kontrollen och brister i riskfunktionens oberoende,
- d. avsaknad av eller bristande riktlinjer och instruktioner för att identifiera, mäta och hantera flera av de största riskerna i verksamheten, och
- e. felaktig värdering av tradingportföljen och dess konsekvenser för kapitaltäckningen.

Johan Dyrefors var också skyldig att rapportera till Finansinspektionen enligt punkten 2 i nämnda lagrum, eftersom det förelåg förhållanden som kunde påverka bankens fortsatta drift negativt; banken var i vart fall vid årsskiftet 2009/2010 väsentligt underkapitaliserad och hade ett för högt risktagande. Johan Dyrefors måste ha insett att värderingen var högst osäker. Redan denna osäkerhet borde ha föranlett honom att rapportera till Finansinspektionen. Slutligen förelåg det förhållanden som kunde ha lett till att Johan Dyrefors avstyrkt att balansräkningen eller resultaträkningen fastställdes, eftersom den värderingsmetod som HQ Bank använde inte var konsekvent tillämpad och dokumenterad. Därmed har Johan Dyrefors även varit skyldig att rapportera till Finansinspektionen enligt punkten 3 i det aktuella lagrummet.

5 Värderingen av tradinglagret och redovisningen av dag 1-resultat

5.1 Inledning

En stor del av kritiken mot HQ Bank har varit inriktad på bankens redovisning av värdet på tradinglagret. Johan Dyrefors granskning av värderingen av tradinglagret har också ifrågasatts.

RN har bedömt Johan Dyrefors granskning med hänsyn tagen till den tillämpliga revisionsstandarden RS 545 Revision av redovisning av verkliga värden. Mot bakgrund av denna revisionsstandard har RN funnit att de mest centrala områdena i Johan Dyrefors granskning av värderingen av tradinglagret har varit granskningen av bankens interna kontroll samt bedömningen av principerna för värdering av tradinglagret och styrelsens tillämpning av dessa, inklusive resultatföringen av dag 1-resultat.

5.2 Granskning av intern kontroll

5.2.1 Johan Dyrefors revisionsdokumentation

Av Johan Dyrefors revisionsdokumentation framgår att det över åren har utförts en systematisk granskning av HQ Banks interna kontroll i värderingsprocessen. Johan Dyrefors fick i samband med att han tillträdde som huvudansvarig revisor, från och med revisionen av räkenskapsåret 2007, del av den tidigare huvudansvarige revisorns granskningsresultat och bedömningar. Vid hans egen granskning för följande räkenskapsår identifierades värderingen som ett viktigt riskområde för revisionen vilket påverkade hans planering och uppdragsbemanning. Det upprättades beskrivningar av rutiner inom tradingavdelningen, back-office/redovisning och riskfunktionen samt av övergripande kontroller som hade betydelse för värderingsprocessen. Dessa beskrivningar följdes också upp och uppdaterades.

Vidare framgår det av revisionsdokumentationen att man vid revisionerna identifierade riskfunktionens arbete som en viktig kontrollfunktion i värderingsprocessen. Johan Dyrefors granskning inriktades därför till stor del mot hur denna funktion utvecklades och fungerade. Av rutinbeskrivningarna framgår att den primära bedömningen av observerbara marknadsdata och värderingsparametrar skedde inom tradingavdelningen och gjordes av de handlare som arbetade

direkt på marknaden, tillsammans med tradingchefen. Revisionsteamet studerade och beskrev de principer efter vilka volatilitetsantaganden gjordes och de periodiska kontroller av värderingen, framför allt beträffande valet av volatilitet, som riskfunktionen utförde. I revisionsdokumentationen beskrivs också det förfarande som innebar att meningsskiljaktigheter mellan tradingavdelningen och riskfunktionen skulle lösas på företagsledningsnivå. Det framgår också att riskfunktionens synpunkter föranledde ändringar i tradingavdelningens värderingar och att riskfunktionens chef löpande rapporterade om värderingen av tradinglagret till bankens styrelse.

Som ett led i den årliga internkontrollgranskningen granskades och beskrevs också kontroller inom redovisningsfunktionen, såsom avstämningskontroller och kursuppdatering. Revisionsteamet arbetade också med verifiering av att riskfunktionens kontroll fungerade och att kontrollen kunde bedömas som effektiv; detta framgår av arbetsnoteringar från regelbundna möten som revisionsteamet hade med riskfunktionens medarbetare. Vidare framgår av revisionsdokumentationen att revisionsteamet följde upp riskfunktionens regelbundna rapportering till ledning och styrelse.

En del av granskningen bestod i att experter inom områdena värdering och redovisning, vilka var knutna till revisionsteamet, dokumenterade och bedömde bankens värderingsprocess och tillämpning av värderingsprinciper samt det arbete med värderingskontroll som riskfunktionen bedrev.

Av dokumentationen från revisionen för räkenskapsåret 2009 framgår att det – med anledning av underhandsrapporter från revisionsteamets experter – gjordes en särskild uppföljning av den interna kontrollen av tradinglagrets värdering i samband med årsbokslutet. Värderingen av HQ Banks DAX-optioner¹² var föremål för särskild intern kontroll, uppföljning och diskussion inom banken i samband med bokslutet för räkenskapsåret 2009. Revisionsteamet följde denna process, bl.a. genom dokumenterade intervjuer med finanschefen och chefen för riskfunktionen, och utförde även ett antal andra kontroller av riskfunktionens arbete. Bland annat tog man del av de kontroller av marknadsaktivitet och analyser av marknadsdata, som riskfunktionen hade utfört, och undersökte i vilken utsträckning riskfunktionens iakttagelser och bedömningar hade lett till att värderingen av olika positioner hade ändrats. Revisionsteamet fick också en redogörelse för ledningens egen uppföljning av optionslagrets värdering och för hur ledningen involverades när tradingavdelningen och riskfunktionen hade olika uppfattningar om volatilitetsval.

Johan Dyrefors fick även del av det uttalande som enligt RS 580 varje år inhämtas från företagsledningen om olika frågor. Uttalandet innehöll bl.a. den verkställande direktörens och finanschefens uttryckliga ställningstagande till att redovisade värden speglade det verkliga värdet på tillgångar och skulder. I uttalandet angavs också att beräkningsmetoder och de betydelsefulla antaganden som hade gjorts vid bestämmandet av verkliga värden hade tillämpats på ett konsekvent sätt och var rimliga. I revisionsdokumentationen ingår även de rapporter som styrelsen fick från bl.a. riskfunktionen om bankens tradingverksamhet, om tradingverksamhetens resultat på daglig basis och om de kontroller och bedömningar som riskfunktionen gjorde.

I Johan Dyrefors egen rapportering till styrelsen i samband med styrelsens bokslutsmöte framfördes rekommendationer rörande värdering och redovisning av verkliga värden, grundade på vad som hade framkommit i samband med revisionen. Vad gäller den interna kontrollen föreslog han att styrelsen skulle se över instruktionen för värdering av finansiella instrument och att banken skulle skaffa sig systemstöd för att härleda volatilitet för instrument som inte handlades på en aktiv marknad. Beträffande riskfunktionens arbete rekommenderades att olika kontroller och rapporter skulle sammanfattas i ett övergripande dokument och att värderingsmodellen skulle valideras regelbundet.

¹² DAX-optioner har det tyska börsindexet DAX som underliggande instrument.

5.2.2 Johan Dyrefors yttranden m.m.

Johan Dyrefors har i sina yttranden till RN lämnat en utförlig redogörelse för sin granskning av HQ Banks interna kontroll. Redogörelsen sammanfaller i väsentliga delar med de iakttagelser som RN har gjort vid genomgången av hans revisionsdokumentation och som har redovisats ovan i avsnitt 5.2.1.

Johan Dyrefors har vad gäller bankens interna kontroll även åberopat en rapport från KPMG:s Financial Risk Management från år 2006. Rapporten avsåg processerna för optionsvärdering och riskkontroll inom HQ Banks tradingverksamhet. Johan Dyrefors har uppgett att han fick del av denna när han blev huvudansvarig revisor i uppdraget. Av rapporten framgår bl.a. att KPMG:s allmänna bedömning var att banken hade en god förståelse för tradingverksamhetens riskexponering och en tydlig uppfattning om hur risker borde hanteras och kontrolleras.

5.2.3 RN:s bedömning

Johan Dyrefors revisionsstrategi byggde på ”granskning av kontroller”. Detta innebär att revisorn ska skaffa revisionsbevis genom granskning av företagets kontroller; revisorn bedömer alltså hur effektivt ett företags system för intern kontroll är när det gäller att förhindra eller upptäcka och rätta till felaktiga uppgifter som är väsentliga. Det innebär också att revisorn ska anpassa karaktären, omfattningen och förläggningen i tiden av planerade substansgranskningsåtgärder efter resultatet av denna granskning (jfr RS 400 Riskbedömning och intern kontroll, p. 21 och 27 ff.). RN anser att detta är den mest effektiva metoden för att utföra revision i ett finansiellt institut av HQ Banks storlek och komplexitet.

Vid RN:s genomgång av Johan Dyrefors revisionsdokumentation har det framkommit att han i samband med revisionen gjorde en omfattande granskning av HQ Banks interna kontroll i värderingsprocessen. Granskningen inriktades framför allt mot att verifiera att de kontroller som bankens riskfunktion utförde fungerade och var effektiva. Johan Dyrefors bedömde på grundval av sin granskning att HQ Bank hade god intern kontroll i värderingsprocessen. I rapporteringen till banken framförde han ändå rekommendationer till förbättringar i några avseenden, bl.a. om en översyn av instruktionen för värdering av finansiella instrument, upprättande av en dokumenterad översikt över de kontroller som riskfunktionen utförde vid varje bokslut samt en regelbunden validering av värderingsmodellen mot observerbara aktuella marknadstransaktioner.

Finansinspektionen har varit starkt kritisk mot HQ Banks interna kontroll och bl.a. uppgett att det saknades dokument som beskrev hur volatilitetsantaganden skulle göras samt att riskfunktionen inte gjorde någon oberoende värdering i egentlig mening.

RN konstaterar att även Johan Dyrefors delvis hade kritiska synpunkter på bankens interna kontroll. Det är emellertid tydligt att han gjorde en annan bedömning än Finansinspektionen såväl vad gäller riskfunktionens faktiska oberoende inom organisationen som vad gäller den faktiska kontrollen över värderingsprocessen och att han därför ansåg sig kunna förlita sig på den interna kontrollen vid sin revision. Frågan är då om han hade fog för denna bedömning. I den delen kan konstateras att revisionsdokumentationen tyder på att han lade ner ett omfattande och fortlöpande arbete på att förstå och bedöma värderingsprocessen inom banken samt riskfunktionens ställning och arbete. Enligt RN:s mening får han därigenom anses ha skaffat sig ett tillräckligt underlag för en bedömning av riskfunktionens ställning inom organisationen och den interna kontrollen. Av utredningen i ärendet framgår inte annat än att den bedömning som han då gjorde – att den interna kontrollen var tillfyllest – var rimlig. Finansinspektionen har hänvisat till

att eventuella meningsskiljaktigheter mellan HQ Banks riskfunktion och tradingavdelningen skulle lyftas till den verkställande direktören och har påpekat att den vice verkställande direktören, som vid verkställande direktörens förfall skulle träda in i dennes ställe, också var chef för tradingavdelningen. RN konstaterar att bankens organisation i det avseendet inte var invändningsfri. Johan Dyrefors hade emellertid kunnat konstatera att tradingavdelningens värderingar blev föremål för ändringar efter synpunkter från riskfunktionen. Han hade också kunnat konstatera att riskfunktionens chef fortlöpande lämnade rapporter till styrelsen om värderingen av tradinglagret. Mot den bakgrunden godtar RN Johan Dyrefors uppfattning att riskfunktionen i allt väsentligt var oberoende. Med hänsyn till vad som nu har sagts finner RN inte grund för att rikta någon kritik mot Johan Dyrefors för att han förlitade sig på den interna kontrollen vid granskningen av värderingen av tradinglagret i HQ Bank.

5.3 Johan Dyrefors bedömning av värderingsprinciperna, styrelsens tillämpning av dessa samt värderingens resultat

5.3.1 Johan Dyrefors revisionsdokumentation

Johan Dyrefors revisionsdokumentation rörande granskning av tradinglagrets värdering är generellt sett väl utförd och visar att han har genomfört ett omfattande revisionsarbete. Av dokumentationen framgår bl.a. att han till sitt team hade knutit såväl experter på värdering av finansiella instrument som experter på redovisning enligt IAS 39. Även experternas arbete är väl dokumenterat.

Revisionsdokumentationen visar att revisionsteamet, med biträde av de anlitate experterna, lade ned ett betydande arbete på att pröva HQ Banks definition av begreppet aktiv marknad och HQ Banks tillämpning av IAS 39 vid värdering av instrument som inte handlades på en aktiv marknad. Experterna hade även kontakt med KPMG:s experter i bl.a. London beträffande ett flertal frågor. Av den dokumenterade korrespondensen framgår bl.a. att experterna i London framhöll att IAS 39 krävde att observerbara marknadsdata användes i så stor utsträckning som möjligt men att experterna också betecknade värdering till rak volatilitet baserad på at the money-optioner¹³ som en modellförenkling som vissa klienter tillämpar. Vidare framgår att experterna bedömde HQ Banks definition av aktiv marknad som rimlig och att de inte såg något problem med att använda den egna positionens värde som ett kriterium i definitionen. Revisionsteamet vidtog också i övrigt omfattande åtgärder för att följa upp HQ Banks tillämpning av IAS 39.

Expertteamet sammanfattade sina iakttagelser vid olika tidpunkter under granskningen i samband med att Johan Dyrefors rapporterade till styrelsen och den övriga ledningen i banken och moderbolaget. Experternas rapporter till Johan Dyrefors, med däri ingående iakttagelser och förslag, låg sedan till grund för de rapporter han utarbetade till företagsledningen, styrelsens revisionsutskott och styrelsen i banken respektive moderbolaget. De rapporter som presenterades för olika funktioner inom banken och moderbolaget är avfattade i Powerpoint-format och täcker iakttagelser och förslag om tillämpningen av IAS 39 samt metod- och processfrågor som hade uppmärksamats i granskningen.

I en underhandsrapport till Johan Dyrefors i januari 2010 belyste expertteamet den över tiden ökande *edgen*¹⁴ men också dess stora variation mellan dagar. I en annan underhandsrapport samma månad analyserades edgens sammansättning och fördelning på tillgångar för vilka det fanns respektive inte fanns observerbara marknadsdata. Expertteamet upprättade en slutlig och

¹³ Angående begreppet at the money-optioner, se avsnitt 3.1.

¹⁴ Angående begreppet edge, se avsnitt 3.1.

sammanfattande rapport till Johan Dyrefors i samband med att granskningen avslutades i mars 2010. I denna rapport redovisades som slutsatser att HQ Bank tillämpade i stort sett samma värderingsmetodik som vid bokslutet för räkenskapsåret 2008 samt att det för instrument som handlades på en aktiv marknad inte var någon väsentlig skillnad mellan en värdering till aktuella köp- respektive säljkurser och det värde som HQ Bank redovisade. En annan slutsats var att HQ Bank borde utveckla sin metodik i enlighet med gällande regelverk och stämma av modellvärden mot priser från transaktioner i samma instrument samt vid behov kalibrera värderingsmetoden för att marknadsdata skulle styra värderingen i så hög utsträckning som möjligt. Expertteamet anförde också att det utifrån edgen föreföll som att HQ Bank under år 2009 var övervärderad mot marknaden och att denna skillnad hade ökat under året.

I samband med granskningen av årsredovisningen för moderbolaget dokumenterades i ett arbetspapper daterat den 2 mars 2010 i huvudsak samma synpunkter på tillämpningen av IAS 39 som tidigare hade framförts till Johan Dyrefors i samband med värderingsgranskningen. De avvikelser från IAS 39 som då återigen noterades betecknades av redovisningsexperterna som allvarliga respektive väsentliga.¹⁵ I nära anslutning till detta fördes en särskild diskussion mellan Johan Dyrefors och KPMG:s IFRS-granskare angående HQ Banks tillämpning av IFRS (se närmare avsnitt 8).

Såvitt framgår av Johan Dyrefors revisionsdokumentation planerade han inte några särskilda granskningsåtgärder för att pröva de resultatmässiga effekterna av de dag 1-resultat, som hade resultatredovisats, trots att värderingen inte uteslutande hade baserats på observerbara marknadsdata. Det framgår dock av dokumentationen att avsaknaden av systemstöd för en periodisering av dag 1-resultat var föremål för uppmärksamhet och diskussion med styrelsen och den övriga företagsledningen. I granskningen av lagrets värdering framhölls hanteringen av dag 1-resultat som ett område där HQ Bank behövde vidta åtgärder för att komma i bättre överensstämmelse med IAS 39. Vilka vidare överväganden som Johan Dyrefors gjorde med anledning av dessa iakttagelser framgår inte av hans revisionsdokumentation. Av dokumentationen framgår dock att han hade tillgång till den löpande redovisningen av tradingens resultat som detta hade rapporterats till HQ Banks styrelse av bankens riskfunktion. Av rapporterna framgår att tradingavdelningens resultat för år 2009 växte fram successivt utan några – med hänsyn till verksamhetens omfattning – väsentliga resultatsvängningar.

5.3.2 Johan Dyrefors yttranden

Johan Dyrefors har i sina yttranden till RN lämnat en utförlig redogörelse för sina granskningsåtgärder och sina bedömningar avseende värderingen av HQ Banks tradinglager och bankens hantering av dag 1-resultat. De delar av redogörelsen som har varit mest relevanta för RN:s prövning återges i nästa avsnitt i anslutning till RN:s bedömningar i olika frågor.

5.3.3 RN:s bedömning

5.3.3.1 Inledning

Finansinspektionens kritik mot Johan Dyrefors revisioner i HQ Bank vad gäller granskningen av värdet på tradinglagret avser främst tre områden. Det första gäller HQ Banks definition av aktiv marknad. Denna definition innebar enligt Finansinspektionens uppfattning att marknader för

¹⁵ Innehållet i den aktuella handlingen redovisas närmare i avsnitt 8.

vissa finansiella instrument betraktades som inaktiva, trots att de var aktiva. Finansinspektionen har vidare framfört kritik mot HQ Banks tolkning av begreppet observerbara marknadsdata och bankens användning av sådana marknadsdata. Finansinspektionens uppfattning är i korthet att banken i stor utsträckning bortsåg från observerbara marknadsdata även när det fanns tillgång till observerbara marknadsdata av god kvalitet. Ett tredje område där Finansinspektionen har framfört kritik mot HQ Bank och Johan Dyrefors avser det förhållandet att banken direkt resultatförde dag 1-resultat.

RN:s utredning har såvitt avser Johan Dyrefors granskning av värderingen av tradinglagret främst avsett HQ Banks definition av aktiv marknad, bankens tolkning och användning av observerbara marknadsdata samt Johan Dyrefors kompletterande substansgranskningsåtgärder avseende värderingen av tradinglagret. De behandlas i den ordningen nedan. Därefter behandlas bankens redovisning av dag 1-resultat i avsnitt 5.3.3.5.

5.3.3.2 Aktiv marknad

Vid tillämpningen av IAS 39 på det aktuella tradinglagret definierade HQ Bank enligt sin årsredovisning för 2009 aktiv marknad som att mer än 50 procent av bankens position omsätts per dag, minst tre sådana dagar inträffar under en vecka och minst tre sådana veckor inträffar under den senaste tre-månadersperioden. Som framgår i avsnitt 4 har Finansinspektionen kritiserat denna definition.

Johan Dyrefors har i detta sammanhang framhållit att den omständigheten att ett finansiellt instrument är noterat på en marknad, och att det finns ställda kurser för instrumentet, inte i sig innebär att det är handlat på en aktiv marknad. Han har i det avseendet hänvisat till vägledningar som har tagits fram av de största internationella revisionsnätverken. RN anser att Johan Dyrefors uppfattning i denna fråga får godtas. Men självklart har det ändå ålegat Johan Dyrefors att i samband med revisionerna pröva om den definition av begreppet aktiv marknad som HQ Bank tillämpade var godtagbar.

Johan Dyrefors revisionsdokumentation visar bl.a. att revisionsteamet, med biträde av de till teamet knutna experterna, noga övervägde frågan om HQ Banks definition av begreppet aktiv marknad. Experterna lade ned ett betydande arbete på att pröva bankens precisering av begreppet. Inom ramen för detta arbete konsulterade de bl.a. KPMG:s IFRS-expert i London i frågan vilka bedömde att HQ Banks definition var rimlig. Teamet vidtog även i övrigt omfattande åtgärder för att pröva definitionen och kom till slutsatsen att den var försvarbar. Experternas arbete är väl dokumenterat. RN bedömer att revisionsteamet hade tillgång till experter i tillräcklig utsträckning för att ta ställning i den aktuella frågan och att experterna hade erforderliga ramar att arbeta inom för att kunna göra en adekvat insats. Johan Dyrefors får därför anses ha haft grund för att förlita sig på det arbete som utfördes av experterna. Sammantaget bedömer RN att Johan Dyrefors hade tillräckliga revisionsbevis för sin bedömning att HQ Banks definition av aktiv marknad kunde godtas.

5.3.3.3 Tolkning och användning av observerbara marknadsdata

Finansinspektionen har hävdade att det förelåg en väsentlig felvärdering av bankens tradinglager per den 31 december 2009 och att detta främst berodde på att HQ Bank inte använde observerbara marknadsdata i så hög grad som möjligt.

Av Johan Dyrefors revisionsdokumentation och yttranden till RN framgår att HQ Banks optionsportfölj inte värderades med direkt användning av observerbara marknadsdata utan i

enlighet med en värderingsmodell som byggde på antaganden om volatilitet. Enligt Johan Dyrefors använde HQ Bank emellertid observerbara marknadsdata för att bestämma volatilitet när tillförlitliga observerbara marknadsdata fanns att tillgå. Vidare har han förklarat att banken då använde implicit volatilitet för optioner med lösenpris motsvarande aktuellt pris på det underliggande instrumentet (at the money) och att banken applicerade den på det sättet härledda volatiliteten vid sin värdering av alla optioner med samma underliggande värde och samma sluttidpunkt (rak volatilitet). För optioner med lång löptid där det som regel endast fanns observerbara marknadsdata av låg kvalitet och inte förelåg någon koppling till regelbunden handel hämtade HQ Bank enligt Johan Dyrefors i större utsträckning vägledning från genomsnittlig historisk volatilitet. Han har därvid framhållit att det bland observerbara marknadsdata, framför allt sådana som avsåg DAX-optioner, fanns sådana som till mycket liten del härrörde från genomförda transaktioner och som oftast bara bestod av kurser som sannolikt hade ställts av en s.k. market maker, dvs. någon som åtagit sig att i begränsad utsträckning ställa köp- eller säljkurser för ett finansiellt instrument. Sådana marknadsdata var, enligt Johan Dyrefors, inte representativa vid en beräkning av verkligt värde.

Johan Dyrefors har vidare uppgett: Hans bedömning att HQ Banks värderingsansats var rimlig fick stöd av det historiska mönstret för tradingportföljen, enligt vilket positioner avvecklades utan väsentlig resultatpåverkan. Vid revisionerna för räkenskapsåren 2008 och 2009 pekade de till teamet knutna experterna på osäkerheter i värderingen. Vid revisionen för räkenskapsåret 2009 lyfte de fram den trendmässigt ökande edgen som en möjlig indikation på en övervärdering i förhållande till marknaden. Dessa signaler från experterna föranledde honom att i slutskedet av revisionen göra en särskild uppföljning av att den interna kontrollen inom HQ Bank hade varit i funktion i samband med värderingen av tradinglagret i bokslutet. Därutöver utförde han ett antal kompletterande substansgranskningsåtgärder.¹⁶

RN konstaterar inledningsvis att värderingen av positioner som inte har omsatts på en aktiv marknad till stor del är beroende av hur begreppet observerbara marknadsdata tolkas och används, däribland hur den centrala värderingsparametern *volatilitet* ska bestämmas. Johan Dyrefors uppgift som revisor var därför att ta ställning till bl.a. om den härledning av volatilitet som låg i HQ Banks värderingsmetod rymdes inom regelverket, dvs. IAS 39, och ledde till ett resultat som inte innefattade väsentliga avvikelser från verkligt värde.

Johan Dyrefors har återopat en rapport från KPMG:s Financial Risk Management från år 2006 som bl.a. avsåg HQ Banks processer för optionsvärdering.¹⁷ Enligt rapporten hade marknadsvärderingen av HQ Banks optionspositioner låg tillförlitlighet, eftersom observerbara marknadsdata ofta är missvisande på grund av bristande likviditet i marknaden. Rekommendationen till banken blev därför att fortsätta att använda teoretisk värdering som underlag för fastställande av verkligt värde för tradingportföljen och att använda marknadsdata för benchmarking.

RN konstaterar vidare att det av revisionsdokumentationen framgår att revisionsteamet, tillsammans med de anlitade experterna, lade ner ett omfattande arbete på att bedöma HQ Banks tolkning och användning av observerbara marknadsdata. Utredningen ger enligt RN:s mening inte stöd för annan bedömning än att revisionsteamet även i detta avseende hade tillgång till experter i tillräcklig utsträckning och att experterna hade förutsättningar att göra en adekvat insats.

Av utredningen i ärendet framgår att experterna framförde ett flertal synpunkter på HQ Banks tillämpning av IAS 39, vilka Johan Dyrefors rapporterade till banken med förslag till metodförbättringar. Förbättringsförslagen avsåg främst att HQ Bank, när en värderingsteknik

¹⁶ Dessa kommenteras närmare i avsnitt 5.3.3.4 nedan.

¹⁷ Rapporten, som avsåg både HQ Banks optionsvärdering och bankens riskkontroll, är densamma som har omnämnts i avsnitt 5.2.2 ovan.

användes, i större omfattning skulle utgå från inhämtade marknadspriser och andra observerbara marknadsdata, samt att banken skulle utveckla system och hjälpmedel för analys av marknadsdata och hantering av dag 1-resultat. Det framgår också att Johan Dyrefors så sent som den 2 mars 2010 ånyo fick del av expertsynpunkter om att HQ Banks värdering inte stod i överensstämmelse med IAS 39. Johan Dyrefors har emellertid på ett trovärdigt sätt redogjort för de ytterligare åtgärder som detta föranledde (se vidare avsnitt 8) och om sina överväganden med anledning av mottagna synpunkter. Mot bakgrund av vad Johan Dyrefors hade erfarit om tidigare års revisioner, konsultationerna med KPMG:s experter i London samt bl.a. de åberopade uttalandena från de stora revisionsnätverken får han anses ha haft ett rimligt stöd för sin bedömning att HQ Banks tolkning och användning av observerbara marknadsdata låg inom ramarna för IAS 39 och att den metod som banken tillämpade var godtagbar vid en värdering enligt principen i IAS 39 om redovisning till verkligt värde.

Enligt RN:s mening fanns det i och för sig skäl att uppmärksamma den ökande edgen. RN återkommer till den frågan i avsnitt 5.3.3.4.

5.3.3.4 Kompletterande substansgranskningsåtgärder avseende värderingen av tradinglagret

Johan Dyrefors revisionsstrategi innebar att han i sin avslutande granskning av lagervärderingen skulle följa upp att viktiga kontroller i värderingsprocessen hade fungerat och att han även skulle utföra en kompletterande substansgranskning.

Av utredningen framgår att en uppföljning av kontrollerna i värderingsprocessen kom till stånd. De påpekanden som Johan Dyrefors medarbetare gjorde föranledde honom sålunda att i slutskedet av revisionen särskilt granska om den interna kontrollen inom HQ Bank hade varit i funktion i samband med värderingen av tradinglagret i bokslutet. Av revisionsdokumentationen kan utläsas att han gjorde denna granskning som en kombination av intervjuer med chefen för riskfunktionen och finanschefen samt en analytisk genomgång av det material som bankens riskfunktion hade tagit fram vid aktivitetskontroller och volatilitetsanalyser. Han kom genom denna granskning fram till att den interna kontrollen hade varit i funktion. Av dokumentationen framgår också att edgen och dess utveckling var föremål för diskussion med de personer som utförde kontrollerna inom HQ Bank. Johan Dyrefors kunde då konstatera att kontrollerna särskilt hade fokuserat på värderingen av OMX- och DAX-optioner samt att riskfunktionens rapportering till styrelsen i januari 2010 hade innehållit en utförlig redovisning av de värderingsjusteringar som hade gjorts med utgångspunkt från marknadsobservationer och tradingens dagliga resultat under år 2009.

Enligt RN:s bedömning gav dessa granskningsåtgärder och iakttagelser Johan Dyrefors grund för att förlita sig på att viktiga kontroller i värderingsprocessen hade utförts på ett korrekt sätt i samband med årsbokslutet.

Av revisionsdokumentationen framgår vidare att Johan Dyrefors vidtog vissa kompletterande substansgranskningsåtgärder. Dessa innefattade en analytisk genomgång av sådana dataserier som visade på marknadsaktivitet för olika optionsinstrument. Syftet med den genomgången var att bedöma tillämpningen av HQ Banks definition av begreppet aktiv marknad, något som i sin tur var ägnat att avgränsa den grupp av instrument för vilka värderingen skulle jämföras med noterade priser.

Frågan är om den ökade storleken av den teoretiska edgen borde ha föranlett Johan Dyrefors att vidta särskilda kompletterande granskningsåtgärder.

Johan Dyrefors har i detta avseende framhållit bl.a. följande. Konstaterad edge måste analyseras för att ge god information. Edgen kan förändras med stora belopp från en dag till en annan och det finns olika tänkbara orsaker till en ökning. En tänkbar orsak till att edgen i HQ

Bank förändrades var att banken i större utsträckning hade börjat handla med DAX-optioner. För dessa optioner fanns det sannolikt oftare kurser som var ställda av market makers, dvs. aktörer som har åtagit sig att i viss utsträckning ställa köp- eller säljkurser för ett finansiellt instrument. I de fall obearbetade marknadsdata över huvud taget inte fanns för ett visst instrument föll detta utanför edgen. Han fäste därför inget särskilt avseende vid edgens absoluta storlek men använde den som underlag för att styra inriktningen av sina kompletterande substansgranskningsåtgärder.

Johan Dyrefors har vidare förklarat vilka granskningsåtgärder som ledde fram till hans bedömning att i stort sett hela edgebeloppet var hänförligt till OMX- och DAX-optioner och har redogjort utförligt för sina substansgranskningsåtgärder avseende dessa optionspositioner. Han har vidare uppgett att han och hans medarbetare också gjorde analyser av förekomsten av observerbara marknadsdata, analyser av den teoretiska edgen och kompletterande egna överslagsvisa bedömningar av HQ Banks val av modellvolatilitet.

Vad Johan Dyrefors har uppgett i denna del – att han vid de kompletterande substansgranskningsåtgärderna avseende räkenskapsåret 2009 inte fann belägg för någon väsentlig felvärdering som kunde ge honom rimlig grund för att underkänna styrelsens värdering av tradinglagret – vinner stöd av hans revisionsdokumentation och måste godtas.

RN anser sammantaget att de kompletterande substansgranskningsåtgärder som Johan Dyrefors utförde avseende värderingen av tradinglagret var tillräckliga.

5.3.3.5 Dag 1-resultat

Som framgått ovan innebär IAS 39 att dag 1-resultat inte får resultatföras direkt om värderingen baseras på en värderingsteknik som innefattar annat än observerbara marknadsdata. Av den beskrivning över tillämpade redovisningsprinciper som HQ Bank lämnade i sin årsredovisning för år 2009 framgår att eventuella dag 1-resultat redovisades direkt i resultatet. Finansinspektionen har hävdade att detta sätt att redovisa var felaktigt och att Johan Dyrefors i sin revisionsberättelse borde ha anmärkt på bankens redovisning.

RN konstaterar att den redovisning av dag 1-resultat som HQ Bank tillämpade inte var förenlig med IAS 39 vad gäller sådana finansiella instrument som inte värderades endast utifrån observerbara marknadsdata. Av revisionsdokumentationen framgår att Johan Dyrefors var medveten om detta och att han i sin rapportering till banken framhöll kravet i IAS 39 om periodisering av dag 1-resultat samt att banken hade behov av att utveckla ett särskilt systemstöd för att hantera dag 1-resultaten.

Johan Dyrefors har emellertid i yttrande till RN gjort gällande att hans sammanfattande bedömning var att HQ Banks metod inte ledde till något väsentligt fel i bankens externa resultatredovisning och att det därför inte fanns anledning för honom att anmärka på metoden i revisionsberättelsen. Han har hävdade att även den nu aktuella delen av IAS 39 är principbaserad och att det därför till stor del är den redovisningsskyldige som har att precisera kraven på sådana observerbara marknadsdata som kvalificerar för resultatföring av dag 1-resultat. Han har även anfört att hans bedömning av HQ Banks hantering av dag 1-resultat, och dess effekter på det redovisade resultatet, byggde på hans granskning av värderingsprocessen och bedömningen att det för större delen av HQ Banks innehav av finansiella instrument fanns observerbara marknadsdata, även om de i stor utsträckning hade observerats på ej aktiva marknader. Han har också anfört att endast en mindre del av de finansiella instrumenten var värderade med annat än observerbara marknadsdata. Den fortlöpande justering av värderingen som banken faktiskt gjorde genom att tidigare använda variabler uppdaterades med mer aktuella marknadstransaktioner och observerbara marknadsdata innebar också, enligt Johan Dyrefors, att

metoden löpande kalibrerades, även om banken saknade en särskilt beskriven och formaliserad process för denna kalibrering.

Vad gäller den del av instrumenten för vilka värderingen delvis byggde på data som inte var avläsbara på marknaden har Johan Dyrefors anfört följande. Hans bedömning att HQ Banks valda metod inte ledde till en felaktig resultatredovisning grundade sig på ett antal förhållanden. Genom sin granskning av redovisat lagervärde på årsbokslutsdagen hade han indirekt erhållit revisionsbevis för en bedömning av resultatredovisningen eftersom eventuellt resultatredovisat dag 1-resultat ingår som en komponent i lagervärdet. Han beaktade vidare optionernas genomsnittligt korta återstående löptid, förekomsten av såväl dag 1-förluster som dag 1-vinster samt den fortlöpande korrigering av värderingar som skedde mot vid senare tidpunkter observerbara marknadsdata. För HQ Banks positioner i DAX-optioner fanns det alltid observerbara marknadsdata för volatilitet att utgå från vid värderingen. Han bedömde därför att bankens sätt att redovisa dag 1-resultat inte ledde till något väsentligt fel i det redovisade resultatet och att tillämpningen var konsekvent mellan åren. Han bedömde också att den avvikelse som uppkom i förhållande till en strikt tillämpning av kraven i IAS 39 inte var så väsentlig att han hade grund för att anmärka på den i revisionsberättelsen.

Som konstaterats ovan var den redovisning av dag 1-resultat som HQ Bank tillämpade inte förenlig med IAS 39 vad gäller sådana finansiella instrument som inte värderades endast utifrån observerbara marknadsdata. Av Johan Dyrefors dokumentation och redogörelse framgår att han inte kunde erhålla några revisionsbevis som direkt utvisade konsekvenserna av den felaktiga redovisningen av dag 1-resultatet. Detta berodde framförallt på att HQ Bank saknade systemstöd för att periodisera dag 1-resultat. Utöver de revisionsbevis som han hade erhållit genom sin granskning av tradinglagrets värdering var Johan Dyrefors därför hänvisad till att basera sin granskning på en helhetsbedömning av bankens hantering av tradingportföljen. Frågan är då om han genom denna granskning fick tillräckliga revisionsbevis för att den tillämpade resultatföringen av dag 1-resultat inte ledde till något väsentligt fel i den externa redovisningen.

Johan Dyrefors har uppgett att han baserade sin bedömning på följande faktorer.

- HQ Bank hade en intern kontrollfunktion som vid årsskiftena gjorde en fördjupad granskning av portföljvärderingen.
- HQ Banks metod för att hantera dag 1-resultat hade tillämpats konsekvent av banken i ett antal år.
- HQ Bank har kontinuerligt beaktat nya observerbara marknadsdata och korrigerat sin värdering baserat på bästa tillgängliga observerbara marknadsdata. I och med att banken löpande uppdaterade sina antaganden baserade på observerbara marknadsdata i den utsträckning som inte kunde anses oväsentlig, var bedömningen att HQ Bank under innehavstiden successivt eliminerade den eventuella resultateffekt som uppkom vid förvärvstidpunkten.
- Dag 1-effekten var både positiv och negativ och effekten på värderingen var alltså ett nettobelopp.
- Instrumenten i portföljen den 31 december 2009 hade genomsnittligt en kort kvarvarande löptid.

RN kan konstatera att Johan Dyrefors överväganden och slutsatser avseende väsentligheten av eventuella fel i dag 1-redovisningen inte kan utläsas av dokumentationen. Enligt RN ankommer det därför på honom att genom konkreta uppgifter eller kompletterande material göra sannolikt att han gjorde de påstådda övervägandena och kom till den påstådda slutsatsen (jfr den i avsnitt 2.1.1 berörda bevisbörderegeln).

Frågan är alltså om Johan Dyrefors har förmått göra sina påståenden i denna del sannolika. Vad han har uppgett i sina yttranden till RN om sina överväganden och slutsatser rörande dag 1-resultatens effekter på redovisningen framstår i sig som trovärdigt. RN:s uppfattning i detta avseende grundas främst på att de överväganden som han har beskrivit ligger i linje med hans dokumentation i övriga frågor och de granskningsresultat som han uppnådde avseende värderingen av tradinglagret. RN finner därför inte anledning att ifrågasätta att han gjorde de aktuella övervägandena inom ramen för sin revision och att han därvid kom fram till att avvikelser från IAS 39 inte ledde till något väsentligt fel. Hans slutsats – att något väsentligt fel inte hade uppkommit – framstår inte heller som orimlig, särskilt mot bakgrund av att HQ Banks tradingverksamhet utgjorde endast en begränsad del av bankens verksamhet och den löpande redovisningen av tradingverksamheten under år 2009 inte utvisade några väsentliga resultatsvängningar.

Mot denna bakgrund finner RN att Johan Dyrefors har gjort sannolikt att han hade tillräckliga revisionsbevis för sin uppfattning att den felaktiga redovisningen av dag 1-resultat inte gav upphov till något väsentligt fel. Det finns därför inte grund för att kritisera honom i denna del. RN återkommer dock i avsnitt 9 till frågan om Johan Dyrefors bristfälliga dokumentation i denna del.

5.4 RN:s samlade bedömning avseende granskningen av värderingen av tradinglagret och redovisningen av dag 1-resultat

RN har i avsnitt 2.2 gjort vissa förtydliganden rörande vilka krav som kan ställas på en revision enligt god revisionssed. RN vill i detta sammanhang även framhålla att god revisionssed inte kräver att en revisor i en bank ska göra om bankens värderingar av finansiella instrument. Inte heller krävs det att revisorn har en absolut uppfattning om vilka observerbara marknadsdata som har störst representativitet eller vilken volatilitet som är exakt rätt för ett visst finansiellt instrument. Om revisorn har grund för att bedöma att banken har kompetens och fungerande rutiner för värderingen och kontrollen över denna och bankens ledning och styrelse står bakom värderingen samt modellen har fungerat historiskt och en genomtänkt substansgranskning från revisorns sida inte visar att värderingen – sedd som en helhet – leder till något väsentligt fel, får revisorn anses ha rimlig grund för att bedöma att bankens värdering speglar ett acceptabelt verkligt värde.

RN har i avsnitt 5.2.3 ovan gjort bedömningen att det inte finns grund för att kritisera Johan Dyrefors för att han förlitade sig på HQ Banks interna kontroll. Vidare har RN i avsnitt 5.3.3.2 funnit att Johan Dyrefors har haft grund såväl för sin bedömning att HQ Banks definition av aktiv marknad kunde godtas som för sin bedömning att bankens tolkning och användning av observerbara marknadsdata rymdes inom ramarna för IAS 39. RN har även funnit att Johan Dyrefors kompletterande substansgranskningsåtgärder avseende värderingen av tradinglagret var tillräckliga. RN har slutligen funnit att bankens redovisning av dag 1-resultat i och för sig inte har varit förenlig med den tillämpliga redovisningsbestämmelsen i IAS 39 men att man får godta Johan Dyrefors bedömning att detta inte gav upphov till något väsentligt fel i bankens redovisning. Det har inte heller i övrigt framkommit skäl för att rikta någon kritik mot Johan Dyrefors granskning av värderingen av tradinglagret och redovisningen av dag 1-resultat.

Med hänsyn till detta kan Johan Dyrefors, såvitt utredningen ger vid handen, inte anses ha brutit mot god revisionssed, när han godtog HQ Banks tillämpning av IAS 39 och tillstyrkte fastställande av bankens resultat- och balansräkningar.

6 Granskning av årsredovisningarna

6.1 Inledning

Finansinspektionen anger i sin anmälan att HQ Banks årsredovisning inte återspeglar de väsentliga riskerna i tradingportföljen. I årsredovisningarna för år 2008 och år 2009 anges i känslighetsanalysen till Finansiella instrument till verkligt värde att analysen syftar till att åskådliggöra resultateffekten som uppstår vid förändring av antagen volatilitet. Resultatpåverkan anges vid en förändring i volatiliteten med fem procent.

Johan Dyrefors har, vad gäller granskning av årsredovisningarna, hänfört sig till HQ AB:s årsredovisning för räkenskapsåret 2009. RN har vid sin genomgång av HQ Banks årsredovisning för samma räkenskapsår konstaterat att den innehåller motsvarande information som Johan Dyrefors har pekat på i HQ AB:s årsredovisning.

6.2 Johan Dyrefors yttranden

Johan Dyrefors har anfört följande.

Sedan den 1 januari 2007 tillämpade HQ AB IFRS 7 Finansiella instrument: Upplysningar, samt sammanhängande förändringar i IAS 1 Utformning av finansiella rapporter. I egenskap av noterat företag tillämpade HQ AB ”full” IFRS medan HQ Bank i egenskap av ett finansiellt institut tillämpade lagbegränsad IFRS inom ramarna för lagen (1995:1559) om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag. I praktiken innebar detta ingen skillnad och det medför också att årsredovisningen för HQ Bank och koncernredovisningen för HQ AB innehåller samma mängd information om finansiella instrument.

IFRS 7 föreskriver att tilläggsupplysningarna ska innehålla en känslighetsanalys om det finns en eller flera variabler där det finns rimliga alternativa antaganden och dessa har stor effekt på värderingen. Av HQ AB:s sammanställning framgår att en höjning av volatilitetsantagandet med 5 procentenheter för instrument i nivå 3 skulle ha haft en resultatpåverkan med minus 55 mnkr. Hans bedömning är att HQ AB därigenom i allt väsentligt uppnådde det ifrågavarande kravet på tilläggsupplysningar. I IFRS 7 anges även att information ska lämnas om hur beloppet har beräknats. HQ AB lämnade inte denna information men han ansåg att detta inte utgjorde en väsentlig brist.

HQ AB:s tilläggsupplysningar uppfyllde i allt väsentligt kraven i IFRS 7. Han lämnade förslag på kompletterande tilläggsupplysningar för ett antal områden, främst avseende känslighetsanalysen samt skillnaden mellan bankens antaganden och ojusterade observerbara marknadsdata från ej aktiva marknader. HQ AB tillmötesgick inte hans förslag men de aktuella områdena var inte på något sätt av den karaktären att de motiverade ett uttalande i revisionsberättelsen.

6.3 RN:s bedömning

Det framgår av utredningen i ärendet att utformningen av de aktuella årsredovisningarna i samband med revisionerna var föremål för granskning av IFRS-expert som uppmärksammade ett behov av att utveckla tilläggsupplysningar m.m. Synpunkter angående detta framfördes till HQ AB och HQ Bank som också över tiden vidtog åtgärder för att utveckla årsredovisningarna i enlighet med Johan Dyrefors rekommendationer. I den avslutande granskningen avseende räkenskapsåret 2009 var Johan Dyrefors och hans revisionsteam ändå medvetna om att det fort-

farande fanns önskvärda förbättringar att göra, framför allt avseende upplysningar om osäkerheter och risker, och att årsredovisningarna inte fullt ut uppfyllde kraven i IFRS-regelverket. Johan Dyrefors bedömde dock att årsredovisningarna i allt väsentligt uppfyllde kraven på tilläggsupplysningar enligt IFRS och att de kvarstående bristerna således inte var så allvarliga att de borde föranleda honom att anmärka på dem i revisionsberättelserna.

RN konstaterar att frågan om hur detaljerade upplysningar som i det aktuella avseendet ska lämnas i en årsredovisning måste avgöras från fall till fall. Utredningen i ärendet har visserligen visat att de aktuella årsredovisningarna inte helt uppfyllde kraven enligt IFRS-regelverket och att Johan Dyrefors var medveten om detta. Så långt RN kan bedöma på grundval av utredningen gav årsredovisningarna emellertid en väsentligen transparent beskrivning av definitionen av aktiv marknad, metodtillämpningen vid användande av värderingsteknik samt hanteringen av dag 1-resultat. Det förhållandet att värderingen i hög grad var baserad på bedömningar, och den osäkerhet som detta medför för den finansiella rapporteringen, blev enligt RN:s mening också belyst i årsredovisningarna. RN:s utredning ger därför inte vid handen att Johan Dyrefors hade grund för att anmärka på årsredovisningarnas utformning i sina revisionsberättelser. RN riktar därför ingen kritik mot honom i detta avseende.

7 Rapportering till Finansinspektionen

7.1 Inledning

Som framgår av avsnitt 4 har Finansinspektionen hävdat att Johan Dyrefors brustit i sin skyldighet att rapportera till Finansinspektionen enligt 13 kap. 10 § lagen om bank- och finansieringsrörelse. De påtalade bristerna i rapporteringsskyldigheten är hänförliga till alla de situationer som avses i punkterna 1–3 i det aktuella lagrummet. RN behandlar i detta avsnitt bristerna i den ordning de upptas i bestämmelsen.

7.2 Johan Dyrefors yttranden

Johan Dyrefors har anfört följande. Vid bedömningen av om en revisor ska rapportera ett förhållande till Finansinspektionen gäller enligt god revisionssed samma kriterier som vid bedömning av om revisorn ska lämna en erinran enligt 9 kap. 39 § aktiebolagslagen. Detta framgår av Fars uttalande RevU 14. Sådana skriftliga rapporter som han har avgett till HQ Banks ledning och styrelse som ett led i revisionen ska enligt RevU 1 D inte anses som erinringar enligt aktiebolagslagen, utan som påpekanden. Hans övergripande bedömning av kontakterna mellan HQ Bank och Finansinspektionen är att det fanns en etablerad och fungerande dialog där myndigheten hela tiden var uppdaterad om bankens verksamhet och tillämpade metoder m.m. I anslutning till att han fick kännedom om att banken skulle genomföra en forcerad avveckling av tradingportföljen tog han dock kontakt med Finansinspektionen för att förvissa sig om att myndigheten hade en fungerande dialog med HQ Bank med avseende på den uppkomna situationen. Han upplyste också om att han stod till Finansinspektionens förfogande för diskussioner. Han har därför under sin tid som revisor i HQ Bank inte bedömt att det fanns någon ytterligare information som Finansinspektionen borde erhålla och som han i sin egenskap av revisor borde framföra till myndigheten. Han har därmed inte funnit skäl att rapportera några iakttagelser till Finansinspektionen.

7.3 *Johan Dyrefors revisionsdokumentation*

I Johan Dyrefors revisionsdokumentation finns en särskild handling som han upprättade inför lämnandet av revisionsberättelsen för räkenskapsåret 2009. Han har i handlingen redovisat sina överväganden i frågan om han skulle framställa en erinran till HQ Banks styrelse enligt 9 kap. 39 § aktiebolagslagen. Handlingen innehåller i stort sett de överväganden som han har redovisat under handläggningen av detta ärende.

I dokumentationen återfinns också en handling benämnd ”Arbetspapper, Kontakt med FI”, daterad den 7 juni 2010. I denna har Johan Dyrefors antecknat följande.

”I egenskap av huvudansvarig revisor för revisionen av HQ har jag en rapporterings-skyldighet till Finansinspektionen om det föreligger omständigheter som är av sådant slag att de kan äventyra den fortsatta verksamheten.

Som ett led i vår ordinarie revision av HQ har vi tagit del av och bedömt rapporter från och korrespondens med Finansinspektionen hänförliga till granskningsinstanser utförda av Finansinspektionen.

Vidare har Finansinspektionen genomfört kompletterande på plats-besök hos HQ med fokus på tradingverksamheten och kapitaltäckning.

Som vi har förstått det från flera medlemmar av HQs ledning (bl a VD, CFO och Riskchef) har HQ en väl fungerande dialog med FI och HQ har inför FI presenterat inriktning och omfattning på tradingverksamheten samt de principer som tillämpas i den löpande verksamheten.

Mot bakgrund av FIs egna insatser och dialog med HQ har vi inte funnit det motiverat att fram till nu särskilt rapportera till FI.

Senaste tidens händelser har dock gjort att jag, för säkerhets skull, känt att det är motiverat att etablera en kontakt med Finansinspektionen för att säkerställa att de har den informationen de behöver för att följa den fortsatta utvecklingen i HQ. Se bifogat för det mail som jag i dag skickat till [NN] på FI som en dokumentation av telefonsamtal samma dag.”

Av det e-postmeddelande som finns fogat till den nämnda handlingen framgår bl.a. att Johan Dyrefors för handläggaren på Finansinspektionen framhåller att han från ”HQ:s ledning och styrelse har erhållit information om att de under den senaste månaden löpande har informerat er om den uppkomna allvarliga situationen och den åtgärdsplan som de har utarbetat.” Han fortsätter med att konstatera att han, som ett led i den rapporteringsskyldighet som han har till Finansinspektionen i egenskap av huvudansvarig revisor i HQ, ringde till handläggaren på Finansinspektionen för att säkerställa att Finansinspektionen har en bra och fungerande dialog med HQ.

7.4 *RN:s bedömning*

En revisor i ett kreditinstitut ska enligt 13 kap. 10 § lagen om bank- och finansie-ringsrörelse omgående rapportera till Finansinspektionen om han eller hon vid fullgörandet av sitt uppdrag får kännedom om förhållanden som:

1. kan utgöra en väsentlig överträdelse av de författningar som reglerar institutets verksamhet,
2. kan påverka institutets fortsatta drift negativt, eller

3. kan leda till att revisorn avstyrker att balansräkningen eller resultaträkningen fastställs eller till anmärkning enligt bl.a. 9 kap. 33 eller 34 § aktiebolagslagen.

I fråga om det har förekommit något förhållande som kan utgöra en *väsentlig överträdelse av de författningar som reglerar bankens verksamhet*, och därmed utlösa rapporteringsplikt enligt punkten 1, konstaterar RN följande. En förutsättning för att rapporteringsskyldighet enligt denna punkt ska utlösas är att det är fråga om en väsentlig överträdelse av de författningar som reglerar institutets verksamhet. Av förarbetsuttalanden till den aktuella bestämmelsen framgår att de brister som kan utlösa en rapporteringsplikt ska gälla regeln i sak, i motsats till formella överträdelser.¹⁸ Vidare framgår av förarbetena att en regelöverträdelse, för att utlösa rapporteringsskyldighet, ska vara av en sådan omfattning att den kan få beaktansvärda konsekvenser.¹⁹

Enligt Finansinspektionen har följande förhållanden inom HQ Bank utgjort väsentliga överträdelser av de författningar som reglerar bankens verksamhet.

- a. brister i rapporteringen över bankens interna kapitalutvärdering,
- b. bristande riskhantering,
- c. brister i den interna kontrollen och brister i riskfunktionens oberoende,
- d. avsaknad av eller bristande riktlinjer och instruktioner för att identifiera, mäta och hantera flera av de största riskerna i verksamheten, och
- e. felaktig värdering av tradingportföljen och dess konsekvenser för kapitaltäckningen.

RN konstaterar att Johan Dyrefors revision inte innefattade någon granskning av bankens rapportering över den interna kapitalutvärderingen. Tillämpliga revisionsstandarder ställer emellertid inget krav på en sådan granskning utöver vad som följer av granskningen av årsredovisningen. God revisionssed kan därför inte anses kräva en granskning av en rapportering av detta slag. Vad gäller övriga brister som enligt Finansinspektionen har föranlett rapporteringsskyldighet för Johan Dyrefors konstaterar RN att Johan Dyrefors, såvitt utredningen utvisar, inte har haft anledning att vid sin revision av HQ Bank notera några förhållanden som kunde antas få beaktansvärda konsekvenser. I den delen kan hänvisas till RN:s bedömningar i avsnitt 5.3.

Revisionen har således, i enlighet med det nyss angivna förarbetsuttalandet, inte utlöst någon rapporteringsskyldighet enligt 13 kap. 10 § 1 lagen om bank- och finansieringsrörelse.

När det gäller *förhållanden som kan påverka institutets fortsatta drift* konstaterar RN följande. Tolkningsstöd för när denna rapporteringsplikt kan utlösas återfinns i punkten 15 i ingressen till det s.k. BCCI-direktivet i vilket kravet på rapportering har uppställts.²⁰ Där stadgas att rapporteringsskyldigheten omfattar "...förhållanden som riskerar att allvarligt påverka ett finansiellt företags finansiella ställning eller dess organisation av administration och redovisning".

¹⁸ Se prop. 1995/96:173, Förstärkt tillsyn över finansiella företag, s. 112. Propositionen rör den tidigare gällande bankrörelselagen (1987:617) som har ersatts av lagen om bank- och finansieringsrörelse.

¹⁹ Prop. 1995/96:173, s. 112. Viss ledning om vad som krävs för att en regelöverträdelse ska utlösa rapporteringsskyldighet kan även erhållas i Fars uttalande RevU 14.

²⁰ Europaparlamentets och rådets direktiv 95/26/EG av den 29 juni 1995 om ändring av direktiv 77/780/EEG och 89/646/EEG om kreditinstitut, direktiv 73/239/EEG och 92/49/EEG om andra direkta försäkringar än livförsäkringar, direktiv 79/267/EEG och 92/96/EEG om direkta livförsäkringar, direktiv 93/22/EEG om tjänster inom värdepappersområdet och direktiv 85/611/EEG om företag för kollektiva investeringar i överlåtbara värdepapper (fondföretag) i syfte att stärka tillsynen på dessa områden.

Grundat på utredningen i ärendet drar RN följande slutsatser. Johan Dyrefors gjorde en uppföljning av händelser efter räkenskapsårets utgång och en sådan prövning av bankens förmåga till fortsatt drift som följer av god revisionsbedömning. Vid den tidpunkt när han lämnade sin revisionsberättelse för räkenskapsåret 2009 i HQ AB, den 11 mars 2010, förelåg, såvitt utredningen utvisar, ingen information som borde ha gett honom anledning att betvivla förmågan till fortsatt drift hos HQ AB eller dess dotterbolag. Därefter, under senare delen av maj 2010, inledde banken en forcerad avveckling av tradingportföljen och arbete påbörjades för att rekapisera banken. I ett sådant läge torde revisorns upplysningsskyldighet aktualiseras. Finansinspektionen var emellertid informerad om bankens situation genom bankens styrelse och Johan Dyrefors tog kontakt med Finansinspektionen för att förvissa sig om att dialogen och informationskanalen mellan banken och Finansinspektionen var öppen. Han ställde sig också till Finansinspektionens förfogande för diskussioner. Med hänsyn till detta finner RN inte skäl att kritisera Johan Dyrefors för hans sätt att hantera den uppkomna situationen. När han lämnade sin revisionsberättelse för HQ Bank var avvecklings- och rekapiseringsprocessen i full gång. Några ytterligare omständigheter som borde ha föranlett honom att i detta skede särskilt rapportera till Finansinspektionen har inte framkommit.

Vad slutligen avser *förhållanden som kan leda till att revisorn avstyrker att balansräkningen eller resultaträkningen fastställs eller till anmärkning enligt 9 kap. 33 eller 34 § aktiebolagslagen* gör RN följande överväganden. Johan Dyrefors tillstyrkte fastställande av resultat- och balansräkningarna för HQ Bank för räkenskapsåren 2008 och 2009. RN anser, med hänvisning till tidigare i detta beslut gjorda bedömningar, att det inte har framkommit annat än att han hade grund för sina tillstyrkanden. Såvitt framgår av utredningen var han därmed inte heller rapporteringsskyldig enligt 13 kap. 10 § 3 lagen om bank- och finansieringsrörelse.

Sammantaget finner RN inte anledning att kritisera Johan Dyrefors i denna del.

8 Rutiner för kvalitetssäkring

8.1 Bakgrund

Vid genomgången av Johan Dyrefors revisionsdokumentation har RN noterat, beträffande båda de aktuella räkenskapsåren, att den inte innehåller något tecken på aktivitet hos den person som skulle utföra KPMG:s särskilda rutin för kvalitetssäkring (Engagement Quality Control Review, EQCR) utförd av en "second partner", nedan EQCR-granskaren. Vidare har RN i fråga om KPMG:s särskilda rutin för kvalitetssäkring i förhållande till IFRS (IFRS review) noterat, att revisionsdokumentationen inte innehåller någon skriftlig bekräftelse från den person som utförde IFRS review för räkenskapsåret 2009, nedan IFRS-granskaren.

8.2 RN:s utredning

RN har inhämtat underlag för att kunna bedöma om det är förenligt med RS 220 Kvalitetskontroll inom revisionen, p. 8 att underlåta att vidta de i KPMG:s interna regelverk föreskrivna åtgärderna. Enligt denna punkt ska revisorn genomföra de åtgärder för kvalitetskontroll som, med beaktande av revisionsföretagets riktlinjer och rutiner, är lämpliga för det enskilda revisionsuppdraget.

Av Johan Dyrefors revisionsdokumentation samt den av RN inhämtade kompletterande utredningen framgår följande.

I dokumentationen återfinns en handling, avseende HQ AB och benämnd Synpunkter på utkast till årsredovisning för HQ version 2010-03-01 Utkast 1 (daterad den 2 mars 2010). Handlingen är upprättad av de redovisningsexperter som var knutna till revisionsteamet. Experterna har under rubriken Bestämning av verkligt värde för finansiella instrument som löpande värderas och redovisas till verkligt värde antecknat

- att HQ:s modell för värdering av optioner inte är förenlig med IAS 39 bl.a. därför att den bygger på en volatilitet som är "(i) rak (dvs. samma volatilitet oavsett strike) och (ii) är historisk",
- att det enligt beskrivningen av värderingsmetodiken inte framkommer att HQ kalibrerar värderingsmodellen mot faktiska transaktioner vilket krävs enligt IAS 39, p. 48 A och
- att experterna har ifrågasatt om HQ AB har förelagt sådana revisionsbevis som styrker bolagets bedömningen att de resultat som uppstått "dag-1" inte är materiella eftersom det av systemmässiga skäl inte har varit möjligt att ta fram denna dokumentation.

Experterna har graderat kommentarerna med siffrorna 4, 4 respektive 3–4. Av handlingen framgår att graderna 2-3 betyder "Väsentliga avsteg från IFRS, ju högre siffra desto allvarligare. Risk för anmärkning vid redovisningstillsyn". Graderna 4–5 betyder enligt samma handling "Allvarligt avsteg från IFRS som KPMG inte kan acceptera. Risk för anmärkning och böter under systemet för redovisningstillsyn."

I dokumentationen finns också en den 10 mars 2010 daterad handling avseende HQ Bank benämnd Sammanfattning granskning. I handlingen, som är upprättad av revisionsteamets redovisningsexperter, diskuteras i allt väsentligt de frågor som behandlades i handlingen av den 2 mars 2010. Under rubriken Slutsatser anför experterna att det är viktigt att HQ så snart som möjligt följer upp och åtgärdar de invändningar som experterna ger uttryck för i rapporten. Vidare framhåller experterna att det bör föras en dialog med HQ under andra kvartalet för att se vilka aktiviteter som genomförs för att komma tillrätta med det som experterna har lyft fram. Handlingen, som alltså i allt väsentligt är framåtblickande, innehåller inte de väsentlighetsbedömningar som experterna gjorde i handlingen av den 2 mars 2010.

RN har inhämtat KPMG:s såväl svenska som internationella interna riktlinjer för genomförande av kvalitetskontroll (Vägledning för Engagement Quality Control Review Partner (EQCR) och IFRS Reviewing Partner (IFRSR) och del av KPMG:s Audit Manual – KAM). Av handlingarna framgår att om IFRS-granskaren lämnar rekommendationer som den huvudansvariga revisorn inte delar eller om revisorn och IFRS-granskaren i övrigt har skilda uppfattningar i väsentliga frågor, kan revisionsberättelse inte avlämnas förrän frågan har lösts och dokumenterats.

Johan Dyrefors har i samband med att han besvarade RN:s frågor gett in kompletterande material, däribland ett e-postmeddelande från IFRS-granskaren till Johan Dyrefors, avsänt den 9 mars 2010. I meddelandet anger IFRS-granskaren att han efter att ha intervjuat en av revisionsteamets experter är orolig för värderingen av optioner i koncernen och att han, baserat på de fakta som han fått från experten, inte kunde ge "clearance på IFRS Review". IFRS-granskaren ville därför ha ett möte med Johans Dyrefors för att få fakta från honom.

8.3 Johan Dyrefors yttranden

Johan Dyrefors har uppgett följande.

Det var hans ansvar att säkerställa att arbetet fullgjordes enligt KPMG:s interna rutin. Revisionen inkluderade åtgärder som bidrog till att säkerställa kvaliteten i uppdraget, dock utan att dessa åtgärder i strikt mening utgjorde sådan kvalitetskontroll som avses i RS 220. EQCR har inte för något av de aktuella räkenskapsåren genomförts i enlighet med KPMG:s interna rutiner.

Det ingick i redovisningsexperternas uppgift att göra en teknisk avstämning av HQ:s metoder och externa finansiella rapportering mot IFRS-regelverket och till honom på ett tydligt sätt kommunicera områden där de ansåg att det kunde föreligga avvikelser mellan regelverket och HQ:s tillämpning av detsamma. Han uppmuntrade experterna att vara grundliga vid sina tekniska genomgångar och tydligt kommunicera sina noteringar så att han fick kännedom om alla eventuella relevanta frågeställningar.

De bedömningar som experterna gjorde överensstämmer i allt väsentligt med hans egna bedömningar både vad gäller regelverkets krav och HQ:s tillämpning och metoder. Experternas synpunkter beaktades vid utformningen av revisionsberättelsen. Hans bedömning var att de brister som medarbetarna framhöll inte var av den karaktären att de skulle föranleda en anmärkning i revisionsberättelsen.

Det finns inte inom KPMG något klassificeringssystem som anger innebörden i de noteringar som redovisningsexperterna gjorde. De klassificeringar som framgår av dokumentationen utgjorde enskilda medarbetares sätt att i interna arbetspapper strukturera noteringar för att därigenom öka överskådligheten och underlätta kommunikationen av noteringarna.

Revisioner som utfördes inom KPMG av börsnoterade företag och andra företag av allmänt intresse avseende räkenskapsåret 2009 var i Sverige föremål för en särskild IFRS review. Denna utgjorde en tillkommande kvalitetssäkring i förhållande till IFRS-regelverket. I slutfasen av revisionen, den 9 mars 2010, blev han informerad per e-post av IFRS-granskaren att denne inte ansåg sig kunna ge föreskriven skriftlig bekräftelse ("clearance") på den IFRS review som hade genomförts och ville träffa Johan Dyrefors för att få hans syn på utestående frågor. Nästa dag hade de ett möte då de diskuterade HQ Banks tillämpade redovisningsprinciper för finansiella instrument. Vid mötet gick Johan Dyrefors utförligt igenom de områden som teamets redovisningsexperts hade noterat och kopplade dem till de bedömningar som hade gjorts inom revisionen med beaktande av övriga revisionsåtgärder och andra väsentliga omständigheter. Han redogjorde också för sin rapportering till HQ:s högsta ledning. Hans uppfattade att IFRS-granskaren var nöjd med genomgången och de olika kommentarer som Johan Dyrefors hade lämnat. Samtidigt uppgav granskaren att hans uppgift var att sammanfatta slutsatserna från IFRS-genomgången. Han uppgav också att han i den sammanfattande slutsatsen skulle nämna något om de mest väsentliga noteringar som experterna hade gjort. Det som enligt Johan Dyrefors uppfattning återstod efter mötet var att IFRS-granskaren skulle återkomma med sitt skriftliga memorandum i linje med de diskussioner som de hade haft och därigenom bekräfta de bedömningar som Johan Dyrefors upplevde att de var överens om, dvs. att redovisningen sammantaget låg inom ramen för IFRS. Detta memorandum skulle kompletteras med en beskrivning av vissa av de avvikelser som experterna hade påtalat. Det sagda ligger också i linje med vad experterna skrev i sitt sammanfattande arbetspapper av den 10 mars 2010 där de redogjorde för de förändringar som HQ behöver genomföra under år 2010.²¹

Med hänsyn till det ovanstående bedömde han att det inte förelåg sådana omständigheter som påkallade de åtgärder som föreskrivs i KPMG:s svenska vägledningar och i KAM. Hans uppfattning var att "2009 års review" var slutförd efter mötet den 10 mars 2010. Den omständigheten att IFRS-granskaren inte hade avlämnat sina bedömningar i skriftlig form vid tidpunkten för revisionsberättelsens datering och undertecknande utgör inte en avvikelse från KPMG:s interna rutiner. Det centrala är att själva granskningen var slutförd och slutsatserna

²¹ Detta arbetspapper har berörts i avsnitt 8.2.

kommunicerade när revisionsberättelsen avlämnas. Det fanns således inget hinder mot att avge revisionsberättelse.

Johan Dyrefors har till stöd för sina uppgifter om mötet med IFRS-granskaren gett in bl.a. ett e-postmeddelande, daterat den 30 maj 2010, samt till detta kopplad äldre e-postkommunikation. Av meddelandena framgår att en medlem i revisionsteamet efterfrågade den skriftliga rapporten och att IFRS-granskaren uppgav att han inte var nöjd med vissa skrivningar som han ville justera innan han lämnade rapporten. I ytterligare ett e-postmeddelande, skickat av IFRS-granskaren till teammedlemmen den 4 juni 2010, uppger granskaren att han skulle skicka "ifrs review i helgen".²²

Johan Dyrefors har i övrigt inte gett in någon dokumentation eller annan utredning om de synpunkter som IFRS-granskaren hade rörande redovisningsexperternas invändningar i samband med mötet den 10 mars 2010 eller därefter.

8.4 RN:s bedömning

Av RS 220 p. 8 följer som nämnts ovan att en revisor ska genomföra de åtgärder för kvalitetskontroll som, med beaktande av revisionsföretagets riktlinjer och rutiner, är lämpliga för det enskilda revisionsuppdraget. Bestämmelsen innebär att RN vid prövningen av om Johan Dyrefors revision sammantaget kan anses vara utförd enligt god revisionssed ska väga in även de interna riktlinjer för kvalitetskontroll som gällde inom KPMG vid tidpunkten för de i ärendet aktuella revisionerna.

RN:s genomgång visar att det i KPMG:s interna regelverk som gällde vid tidpunkterna för avgivandet av revisionsberättelserna för HQ AB och HQ Bank ställdes krav på att revisionsuppdrag som avsåg börsnoterade företag och vissa andra företag av allmänt intresse skulle kvalitetssäkras av dels en allmän kvalitetskontrollant, EQCR-granskare, dels en IFRS-granskare. För revisionen av räkenskapsåret 2008 skulle båda dessa uppgifter fullgöras av en och samma person. För revisionen av räkenskapsåret 2009 hade en särskild IFRS-granskare förordnats.

I fråga om *EQCR-granskningen* konstaterar RN följande. I ärendet har framkommit att granskningen – som innebär att uppdragsarbetet i olika väsentliga avseenden ska bedömas av en fristående "second partner" – inte följdes i de aktuella revisionsuppdragen. Johan Dyrefors har medgett att det är han som är ansvarig för att rutinen inte följdes. Genom denna underlåtenhet åsidosattes en intern rutin för kvalitetssäkring inom KPMG.

RN har vid sin granskning funnit att Johan Dyrefors i allt väsentligt hade en rimlig grund för sina ställningstaganden under revisionen. Det framgår av utredningen att han skaffade sig underlag för dessa ställningstaganden bl.a. genom omfattande interna konsultationer. Han får därför anses ha vidtagit kvalitetssäkringsåtgärder som är jämförbara med de som anvisas i vägledningarna och i KAM. I det läget framstår underlåtenheten att följa KPMG:s interna regelverk vad gäller EQCR-granskare, om än formellt felaktig, inte som ett åsidosättande av RS 220 p. 8.

När det gäller *IFRS-granskningen* konstaterar RN följande. Det är i ärendet utrett att Johan Dyrefors vid revisionen av räkenskapsåret 2008 underlät att involvera en EQCR-granskare vilken för detta år också skulle fullgöra IFRS review funktionen. RN finner, med hänvisning till vad som nyss har sagts om EQCR-granskningen, att det inte finns skäl att kritisera Johan Dyrefors för hans underlåtenhet i denna del.

²² Något sådant dokument har såvitt framgått av RNs utredning inte skickats till Johan Dyrefors.

Vid revisionen av räkenskapsåret 2009 involverade Johan Dyrefors en IFRS-granskare. Av KPMG:s interna regler framgår att, om den huvudansvarige revisorn och IFRS-granskaren har skilda uppfattningar i väsentliga frågor, får någon revisionsberättelse inte avges förrän frågorna har lösts och dokumenterats. IFRS-granskaren uttalade i ett e-postmeddelande, avsänt två dagar före det att Johan Dyrefors den 11 mars 2010 avgav revisionsberättelsen, att han inte kunde ge ”clearance på IFRS Review”. Han hänvisade därvid till uppgifter som han hade fått från en av revisionsteamets redovisningsexperter. Denna expert var en av de två experter som hade författat den i avsnitt 8.2 nämnda handlingen, daterad den 2 mars 2010.

Det e-postmeddelande som IFRS-granskaren skickade till Johan Dyrefors, sett i ljuset av de allvarliga invändningar som revisionsteamets redovisningsexperter hade gett uttryck för i handlingen av den 2 mars 2010, talar för att det vid tidpunkten för revisionsberättelsens avgivande fanns utestående frågor av väsentlig betydelse. Detta skulle i sin tur innebära att Johan Dyrefors enligt KPMG:s interna regler inte borde ha avgett sin revisionsberättelse innan han och IFRS-granskaren hade uppnått en dokumenterad samsyn.

Johan Dyrefors har till bemötande av det sagda anfört att han och IFRS-granskaren uppnådde en samsyn rörande utestående frågor vid mötet den 10 mars 2010. Hans påståenden stöds inte av revisionsdokumentationen. Enligt RN ankommer det därför på honom att genom konkreta uppgifter eller kompletterande material göra sannolikt att den påstådda samsynen uppnåddes (jfr den i avsnitt 2.1.1 berörda bevisbörderegeln).

Frågan är då om Johan Dyrefors har förmått göra sina påståenden i denna del sannolika. De uppgifter som han har lämnat i denna del har viss konkretion och får visst stöd av det i ärendet ingivna materialet. Den ovannämnda promemorian av den 10 mars 2010 – som ger uttryck för att experterna vid tidpunkten inte längre vidhöll de allvarliga anmärkningar som de hade framfört tidigare – tyder sålunda på att man vid mötet den 10 mars 2010 hade lyckats lämna flera frågor bakom sig. Också den e-postkommunikation som Johan Dyrefors har gett in till RN och som utvisar att IFRS-granskaren avsåg att leverera en ”ifrs review” ger visst stöd för Johan Dyrefors uppgifter.

Enligt RN får Johan Dyrefors därför anses ha gjort sannolikt att han och IFRS-granskaren hade uppnått samsyn i de grundläggande frågorna kring revisionen. Materialet antyder visserligen att det fortfarande fanns frågor där IFRS-granskaren – liksom Johan Dyrefors själv – inte var nöjd med HQ Banks redovisning. Ingenting tyder dock på att dessa frågor var av det slaget att IFRS-granskaren ansåg att någon revisionsberättelse inte kunde lämnas.

RN anser därför att Johan Dyrefors uppgift om uppnådd samsyn mellan honom och IFRS-granskaren får godtas. Som en följd av detta finns det inte heller i fråga om IFRS-granskningen grund för att kritisera Johan Dyrefors. Det framstår visserligen som anmärkningsvärt att den uppnådda samsynen inte tydligt dokumenterades. RN bedömer emellertid inte att denna bristande dokumentation i sig utgör ett åsidosättande av RS 220 p. 8. En annan sak – som RN återkommer till i avsnitt 9 – är att bristen på dokumentation får anses stå i strid med de krav som revisorslagen uppställer i fråga om dokumentation.

Sammanfattningsvis konstaterar RN att Johan Dyrefors i två avseenden har underlåtit att följa KPMG:s interna regelverk, vilket är anmärkningsvärt i ett kvalitetssäkringsperspektiv, men att bristerna i den interna kvalitetskontrollen sammantaget inte har varit av den naturen att de har utgjort ett åsidosättande av i RS 220 p. 8.

9 Johan Dyrefors revisionsdokumentation

9.1 Bakgrund

RN:s utredning har visat att Johan Dyrefors revisionsarbete överlag är väl dokumenterat. RN har emellertid kunnat konstatera att detta inte gäller Johan Dyrefors överväganden i två av de frågor som har varit föremål för myndighetens utredning (se avsnitten 5.3.3.5 och 8.4). Det gäller för det första Johan Dyrefors bedömning av effekterna på HQ Banks årsredovisning av att banken tillämpade en metod för redovisning av dag 1-resultatet som inte stod i överensstämmelse med IAS 39. För det andra gäller det Johan Dyrefors slutsats att han och IFRS-granskaren hade uppnått en sådan grad av samsyn avseende HQ Banks redovisning att Johan Dyrefors med hänsyn till KPMG:s interna regler kunde avge revisionsberättelse.

9.2 RN:s bedömning

Som konstaterats i avsnitt 2.1.1 bygger RN:s granskning och analys av om en revisor har utfört sitt uppdrag i enlighet med god revisionssed i hög utsträckning på en bedömning av de uppgifter som revisorn har lämnat om revisionsinsatsen. Av central betydelse för den prövning som RN ska göra är den dokumentation som revisorn enligt 24 § revisorslagen upprättar i samband med revisionen. RN ställer därför krav på att det av denna ska framgå vilka iakttagelser som revisorn har gjort och vilka slutsatser som han eller hon har dragit. Att underlåta att fullgöra dokumentationsskyldigheten på ett riktigt sätt bedöms som allvarligt eftersom det försvårar en analys och en tillfredsställande bedömning av arbetet i efterhand.

RN:s utredning har visat att Johan Dyrefors revisionsdokumentation inte innehåller noteringar om de överväganden som han gjorde i samband med bedömningen av resultateffekterna av att HQ Bank inte tillämpade de redovisningsprinciper som anvisas i IAS 39 i fråga om dag 1-resultatet. Särskilt med hänsyn till att det här var fråga om att mäta effekterna av ett faktiskt konstaterat fel som inte utan vidare kunde bedömas som betydelselöst var denna fråga av stor betydelse i de aktuella revisionerna. Avsaknaden av dokumentation i denna del har varit ägnad att avsevärt försvåra bedömningen av Johan Dyrefors revisionsinsats. RN finner därför att Johan Dyrefors genom sin underlåtenhet att dokumentera sina överväganden i denna del har åsidosatt god revisionssed.

Johan Dyrefors revisionsdokumentation innehåller inte heller några klagörande noteringar om Johan Dyrefors kontakter med IFRS-granskaren. Enligt RN:s mening är det tydligt att sådana noteringar skulle ha gjorts, i synnerhet som IFRS-granskaren i ett skede hade uppgett sig inte kunna lämna ”clearance på IFRS Review” och Johan Dyrefors därför inte kunde avge revisionsberättelse förrän han och IFRS-granskaren hade uppnått samsyn. Även i denna del har avsaknaden av dokumentation varit ägnad att avsevärt försvåra bedömningen av hans revisionsinsats. Också hans underlåtenhet att dokumentera sin och IFRS-granskarens samsyn innebär därför ett åsidosättande av god revisionssed.

10 RN:s sammanfattande bedömning

De nu bedömda revisionerna har rymt svårbedömbara frågor om värderingen av HQ Banks tradinglager och därtill anknytande frågor om resultatföring. Vad som har framkommit i ärendet ger inte anledning att kritisera Johan Dyrefors för att han godtog bankens redovisning i dessa delar. I ett avseende – såvitt gäller redovisning av s.k. dag 1-resultat – framstår visserligen den redovisningsmetod som banken tillämpade som oförenlig med den tillämpliga redovisningsbestämmelsen i IAS 39. Vad Johan Dyrefors har uppgett i denna del – att han

överbäde saken och kom till slutsatsen att den tillämpade redovisningsmetoden inte föranledde något väsentligt fel i bankens årsredovisning – får emellertid godtas. Han har därmed inte varit skyldig att anmärka på saken i sina revisionsberättelser. Vad gäller hans granskning av årsredovisningarna i övrigt har RN:s utredning inte gett vid handen att han i något avseende hade grund för att anmärka på dessa i sina revisionsberättelser. RN finner inte heller grund för att kritisera honom i fråga om fullgörandet av revisors rapporteringsskyldighet gentemot Finansinspektionen. Inte heller vad som har framkommit om KPMG:s interna kvalitetssäkringsprocess har gett RN anledning att kritisera honom.

RN har emellertid funnit att Johan Dyrefors har åsidosatt god revisionssed genom att inte dokumentera vissa av sina överbäanden i revisionen. Detta gäller främst hans ställningstaganden rörande redovisningen av dag 1-resultatet men även hans kontakter med den s.k. IFRS-granskaren.

De aktuella revisionerna har avsett en bank och dess moderbolag. Det sistnämnda bolaget var vid tidpunkten för revisionerna börsnoterat. Det finns därför skäl att ställa särskilt höga krav på revisorns insats.²³ De konstaterade bristerna i dokumentationen är därmed sådana att Johan Dyrefors ska meddelas en disciplinär åtgärd. RN finner att erinran är en tillräcklig åtgärd.

Med stöd av 32 § andra stycket revisorslagen (2001:883) meddelar RN Johan Dyrefors erinran.

Ärendet har avgjorts av RN genom dess tillsynsnämnd. I beslutet har deltagit hovrättspresidenten Sten Andersson, ordförande, hovrättspresidenten Gunnel Wennberg, vice ordförande, regionskattechefen Marie Carlsson, auktoriserade revisorn Mikael Ernström, direktören Per-Ola Jansson, auktoriserade revisorn Leif Lundfors och skattejuristen Kerstin Nyquist. Vid ärendets slutliga handläggning har i övrigt närvarit direktören Peter Strömberg, chefsjuristen Adam Diamant, experten Olof Herolf, experten Göran Raspe samt revisionsdirektören Gunnar Abrahamsson som föredragit ärendet.

²³ Se t.ex. RN:s beslut den 27 januari 2009 i ärende dnr 2007-1493, referat D 1/09 i RN:s praxis.